МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький фаховий коледж
Національного університету «Київський авіаційний інститут»

КОНСПЕКТ
лекцій з навчальної дисципліни
«МАКРОЕКОНОМІКА»
(назва навчальної дисципліни)

для спеціальності
D3 Менеджмент
(код та назва спеціальності)

Склав: викладач, к.е.н. Смирнова Н.В.
(прізвище та ініціали)

Конспект обговорений
на засіданні циклової комісії
менеджменту, логістики та транспортної інфраструктури
(назва циклової комісії)

Протокол № 13 від «26» 08 2026 р.
Голова циклової комісії
_____ Смирнова Н.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Кривий Ріг
2026

РОЗДІЛ 1. «ВСТУП ДО МАКРОЕКОНОМІКИ»

ЛЕКЦІЯ №1.1
ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ПРЕДМЕТ ТА ФУНКЦІЇ МАКРОЕКОНОМІКИ»

План лекції

1. Місце макроекономіки в системі економічних наук
2. Національна економіка як економічна система
3. Функції макроекономіки

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. В результаті взаємодії двох великих систем, таких як природа і суспільство, виникають проміжні системи, до яких належить економічна система.

Економіка – це сфера діяльності людей, в якій виробляється багатство для задоволення їхніх потреб.

Економічна теорія – це наука про економіку як цілісну систему, в якій всі економічні явища взаємопов'язані, взаємообумовлені і підпорядковані об'єктивним економічним законам.

До складу економічних теоретичних дисциплін належать політична економія, економічна історія, історія економіки і економічної думки, мікроекономіка, макроекономіка, національна економіка, міжнародна економіка та інші.

Головна проблема, яку досліджує сучасна економічна теорія – це подолання суперечності між суспільними потребами та економічними ресурсами. Суспільні потреби мають тенденцію до постійного зростання. Це обумовлено зростанням кількості людей на Землі, постійним прагненням людини до розвитку, покращення умов своєї життєдіяльності. Разом з тим ресурси (природні, матеріальні, трудові, фінансові) призначені для задоволення потреб є обмеженими. Вирішити цю суперечність можна лише шляхом найбільш ефективного розподілу та використання ресурсів.

Механізм функціонування національної економіки з метою підвищення її ефективності і є предметом дослідження такої науки як макроекономіка. Об'єктом макроекономіки є економічна система.

Економічна система – це упорядкована система зв'язків між виробниками і споживачами матеріальних і нематеріальних благ та послуг.

Основними складовими елементами економічної системи виступають: соціально-економічні відносини; організаційні форми господарської діяльності; господарський механізм; конкретні економічні зв'язки між господарськими суб'єктами.

За **типами економічні системи** поділяються на:

1. Ринкові економічні системи.
2. Неринкові економічні системи.

До **ринкових економічних систем** відносяться:

- ринкова економіка вільної конкуренції
- сучасна ринкова економіка (сучасний капіталізм)

До **неринкових економічних систем** відносяться:

- традиційна економічна система (система, що діє в слаборозвинутих країнах);
- адміністративно-командна економіка.

Зростання ефективності економіки (пошук шляхів її підвищення) є головним завданням макроекономічного аналізу.

Макроекономіка виходить з двох припущень: по-перше, матеріальні потреби людей необмежені; по-друге, економічні ресурси обмежені абр рідкісні.

Для задоволення потреб використовуються три фактори виробництва: земля, праця, капітал.

2. В другому питанні потрібно звернути увагу на характеристику економічної політики.

Економічна політика – це цілеспрямований вплив держави на виробництво, доходи, зайнятість, інфляцію та інші макроекономічні параметри, з метою забезпечення економічного

розвитку.

Складові елементи економічної політики зображені на рис. 1.

Економічна політика складається з розробки економічної стратегії і економічної тактики.

Економічна стратегія – це довгострокова програма дій уряду, що спрямована на зміну економічної ситуації.

Економічна тактика – це форми і методи реалізації економічної стратегії.

Основними функціями економічної політики є:

1) аналіз економічної ситуації;

2) прогнозування економічного розвитку;

3) розробка концепції економічного розвитку.

Найважливішими напрямками (видами) економічної політики є фіскальна (фінансово-бюджетна) та монетарна (грошово-кредитна).

Рис. 1 – Економічна політика

Фіскальна політика – це комплекс заходів держави, що спрямовані на зростання обсягів виробництва та зниження рівнів безробіття та інфляції, шляхом маніпулювання державними видатками та доходами. Суб'єктом проведення фіскальної політики є уряд країни.

Монетарна політика – це комплекс заходів держави, що спрямовані на забезпечення стабільності національної грошової одиниці, шляхом впливу на грошову масу. Суб'єктом реалізації монетарної політики є центральний банк.

Велике значення має чітке визначення цілей та пріоритетів економічної політики, до яких слід віднести:

- забезпечення економічної свободи;
- забезпечення зайнятості;
- забезпечення економічного зростання;
- забезпечення стабільності цін;
- забезпечення охорони навколишнього середовища;
- забезпечення соціального захисту населення;
- справедливе оподаткування.

Державна економічна політика повинна базуватися на знаннях об'єктивних законів економіки, чіткому виявленні пріоритетів, враховувати динаміку і зміни макроекономічних показників, а також можливі наслідки реалізації управлінських рішень.

3. Макроекономіка виконує такі функції:

- теоретико-пізнавальну;
- практичну;
- світоглядно-виховну;

- методичну.

Лекція №1.2
Тема лекції: «Методологія макроекономіки»

План лекції

1. Модель колоопотоку
2. Методологія макроекономіки

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. На практиці у більшості країн світу функціонує так звана змішана економічна система, в основі якої лежать ринкові механізми, доповнені певним ступенем державного втручання. Основними суб'єктами змішаної економіки є домогосподарства, фірми та держава. Взаємозв'язки між цими суб'єктами ілюструє модель колообігу (рис. 1).

Аналіз економічної системи може здійснюватись на певних рінях:

- мікроаналіз – цим займається мікроекономіка,
- макроаналіз – це предмет вивчення макроекономіки,
- інтераналіз – це предмет вивчення міжнародної економіки.

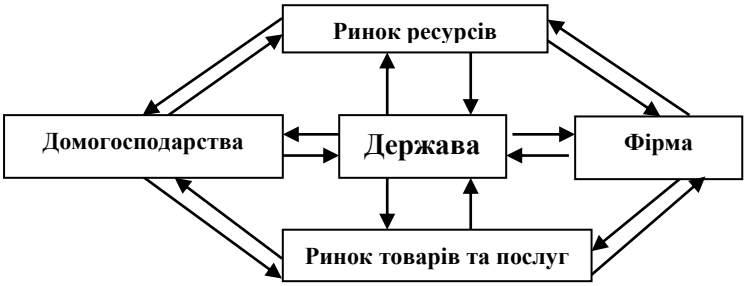

Рис. 1 – Модель колообігу

2. Макроекономічний аналіз – це пізнання, систематизація, узагальнення та пояснення процесів, які обумовлюються механізмом функціонування народного господарства в цілому.

Макроекономічний аналіз використовує загальний спектр методів, а саме: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, наукову абстракцію, економічне моделювання, математичне програмування та інші специфічні методи.

Варто звернути увагу на два рівні макроекономічного аналізу:

Національне рахівництво, що базується на визначенні макроекономічних параметрів минулого періоду. На основі цих даних може бути зроблене коригування макроекономічної політики та корекція економічних інтересів.

Прогнозне моделювання економічних процесів на основі існуючих або нових економічних концепцій. Мета цього аналізу – визначити, які фактори і як вони будуть впливати на покращення макроекономічних показників.

Роль макроекономіки в науці та суспільному житті визначена її функціями: теоретико-пізнавальною, практичною; прогностичною; світоглядно-виховною та методологічною.

Макроекономіку, яка виконує теоретико-пізнавальну функцію часто називають *позитивною* макроекономікою, вона спрямована на дослідження і пояснення сутності економічних процесів та явищ, які відбуваються в суспільстві. Позитивна макроекономіка відповідає на питання: як воно є? Відповідно, макроекономіку, яка виконує практичну функцію, називають *нормативною*. Вона спрямована на обґрунтування рекомендацій щодо шляхів розвитку національної економіки, тобто є підґрунтям для проведення економічної політики і відповідає на питання: як повинно бути?

Після пояснення цих питань бажано дати характеристику об'єктів і суб'єктів макроекономічного аналізу.

До **об'єктів** макроекономічного аналізу відноситься макроекономічна система в цілому та її агреговані показники (рівень цін, обсяг виробництва, рівень інфляції, рівень зайнятості тощо).

Суб'єктами аналізу виступають основні сектори економіки, до яких належать: сектор домашніх господарств, підприємницький сектор, державний сектор, сектор фінансових установ, сектор громадських та приватних організацій, закордонний сектор.

Підсумовуючи, потрібно сказати, що предмет макроекономіки обумовлений її об'єктом і розглядається як механізм функціонування економічної системи держави.

Лекція №1.3
Тема лекції: «Основні макроекономічні показники»

План лекції

1. Показники обсягу національного виробництва.
2. Показники рівня зайнятості
3. Показники рівня цін

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Поточна діяльність економічної системи держави та її результати підлягають макроекономічному обліку та аналізу. Він проводиться з метою виявлення тенденцій розвитку економіки, факторів, що впливають на хід економічних процесів та прийняття макроекономічних рішень.

Для порівняння результатів функціонування економіки у часі та просторі (а особливо для міжнародних порівнянь) існує єдина система та методологія обчислення макроекономічних показників – система національних рахунків.

Система національних рахунків – це сукупність взаємопов'язаних показників, що характеризують найважливіші економічні процеси та явища: виробництво та споживання продукту, розподіл доходів, нагромадження капіталу.

Система національних рахунків використовується країнами з ринковою економікою. Вона базується на наступних методологічних *принципах*:

1) Принцип подвійного запису: кожна операція обліковується двічі – по кредиту (-) і дебету (+) рахунку.

2) Продуктивною є будь-яка діяльність, яка приносить дохід її суб'єктам;

3) Витрати на виробництво національного продукту дорівнюють доходу, одержаному від його реалізації, або вартість факторів виробництва, спожитих при виготовленні національного продукту, дорівнює доходам, що їх отримують власники виробничих факторів;

4) Економіка перебуває у постійному кругообігу, який являє собою безперервний потік перетворень витрат у доходи, а доходів у витрати.

Макроекономічні показники поділяються також на показники виробництва (валовий випуск, валовий внутрішній продукт, чистий національний продукт тощо) та показники кон'юнктури (відсоткова ставка, рівень цін, рівень безробіття тощо).

В процесі розрахунку показників виробництва використовується ряд категорій національного рахівництва, які слід розглянути більш детально.

Повна вартість – валовий випуск матеріальних благ і послуг, вироблених суб'єктами господарювання або економікою в цілому. Включає додану вартість та проміжне споживання.

Додана вартість – внесок конкретної сукупності факторів виробництва у створення вартості в масштабах економіки в цілому. До її складу входять: прибуток амортизація, заробітна плата.

Додана вартість визначається як різниця між виручкою від реалізації і вартістю матеріальних витрат на виробництво.

Проміжне споживання (проміжні товари) - товари, що використовуються для виробництва інших товарів: сировина, матеріали, паливо, електроенергія.

Кінцевий продукт – це частина ВВП, що остаточно виходить за межі поточного

виробництва і використовується для споживання, нагромадження, експорту, а також для заміщення витрачених засобів виробництва.

Первинним макроекономічним показником є валовий випуск, який відображає повну ринкову вартість усіх товарів та послуг, вироблених в країні за певний період. Але найбільше значення серед макроекономічних показників має валовий внутрішній продукт (ВВП).

За своєю сутністю **ВВП** – це сукупна ринкова вартість кінцевої продукції (або додана вартість) та послуг, створена всередині даної країни її резидентами протягом певного періоду часу, як правило, за рік. Це означає, що при обчисленні ВВП із валового випуску має відніматися проміжна продукція, яку використовують для виробництва товарів та послуг і яка набирає форму матеріальних витрат.

ВВП можна обчислити трьома **методами**:

1) **Виробничим методом:**

$$ВВП = \text{валовий випуск} - \text{матеріальні витрати} + \text{продуктові податки} - \text{субсидії}; \quad (3.1)$$

2) **Методом доходів (розподільчим методом):**

$$ВВП = \text{зарплата найманих працівників} + \text{рента} + \text{процент} + \text{прибуток} + \text{непрямі податки на бізнес} + \text{амортизація} \quad (3.2)$$

3) **Методом витрат (методом кінцевого використання):**

$$Y = C + I + G + NX, \quad (3.3)$$

де Y – ВВП,

C – особисті витрати на споживання,

I – валові приватні внутрішні інвестиції,

G – державні закупівлі товарів та послуг

NX – чистий експорт, який обчислюється як різниця між експортом (EX) та імпортом (IM),

тобто

$$NX = EX - IM \quad (3.4)$$

Похідними від ВВП є такі важливі показники як валовий національний дохід (ВНД).

Розрахунок ВНД має вигляд:

$$ВНД = C+I+G+NX+NFI, \quad (3.5)$$

де NFI – чисті факторні доходи, які визначаються як різниця між фактичними доходами, отриманими від інших країн за використання ними наших національних ресурсів та факторними доходами іноземців за використання нашою країною іноземних ресурсів.

На основі ВВП розраховуються і інші макроекономічні показники.

Усі макроекономічні показники безпосередньо обчислюються в поточних цінах, які, як правило, змінюються порівняно з цінами попереднього періоду. Тому на рівень макроекономічних показників впливають як реальні зміни в економіці, так і зміни цін. Щоб розмежувати вплив на ВВП фізичних обсягів виробництва і цін розрізняють номінальний ВВП (Y^n) і реальний ВВП ($Y_{(t-1)}$).

Номінальний $ВВП_{(н)}$ обчислюється в поточних цінах, до яких належать фактичні ціни того періоду (року, кварталу, місяця), що аналізується. Він буде визначатися як період t. Реальний $ВВП_{(р)}$ обчислюється у постійних (незмінних) цінах, до яких відносять ціни базового періоду. За базовий візьмемо такий період, який передує періоду t. Він визначатиметься як період t-1. У зв'язку з цим ВВП за період t позначається як Y_t а за попередній період – як $Y_{(t-1)}$.

На основі реального ВВП можна обчислити його приріст (або скорочення) в періоді t порівняно з попереднім, періодом (t-1), який є базовим періодом:

$$\Delta Y = Y_t - Y_{(t-1)} \quad (3.6)$$

Але ВВП змінюється не лише реально, а й за рахунок цін. Для визначення цінових змін ВВП використовуються індекси цін (P).

Основними з них є індекс цін ВВП (дефлятор ВВП) та індекс споживчих цін. Вони відображають темп зростання цін у періоді t порівняно з періодом t-1 відповідно на всі товари та послуги або на споживчі товари та послуги. Для здійснення статистичних та прогнозних розрахунків індекси цін визначаються за допомогою спеціальних методів. Якщо індекс цін періоду

t є відомою величиною, то можна за допомогою методів дефлювання або інфлювання визначити реальний ВВП у періоді t:

$$Y = Y^n / P \quad (3.7)$$

На цій підставі приріст реального ВВП дорівнює:

$$\Delta Y = Y^n / P - Y_{(t-1)} \quad (3.8)$$

З наведеної формули визначається номінальний ВВП у періоді t:

$$Y^n = (Y_{-1} + \Delta Y) * P \quad (3.9)$$

Звідси випливає приріст номінального ВВП:

$$\Delta Y^n = Y^n - Y_{-1} = Y_{-1} (P - 1) + \Delta Y * P \quad (3.10)$$

У практиці макроекономічних розрахунків попередній рік (період t-1) досить часто не є базовим. Тоді ВВП попереднього року, обчислений в цінах цього року, є номінальним ВВП (Y^n_{-1}).

За цих умов номінальний ВВП в періоді t можна визначити за формулою:

$$Y^n = Y^n_{-1} * I_r * P, \quad (3.11)$$

де I_r – індекс реального ВВП у періоді t.

Особливості визначення інших показників кон'юнктури (відсоткової ставки, рівня безробіття) буде розглянуто детальніше у наступних темах.

2. Зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка приносить їм дохід у грошовій чи іншій формі. Вона характеризується системою економічних відносин з приводу забезпечення громадян робочими місцями та визначення форм участі в суспільному господарстві з метою одержання засобів до існування.

Структурно-логічна схема викладання першого питання має такий вигляд (рис. 1.)

Важливу роль у формуванні структури зайнятості відіграє ринок праці, який є невід'ємною частиною системи ринкового господарства.

Ринок праці – це засіб організації трудової діяльності, умови якої визначаються купівлею-продажем робочої сили за критерієм найбільшої ефективності. Він характеризується системою відносин між продавцями (власниками) робочої сили і її покупцями та відповідною інфраструктурою.

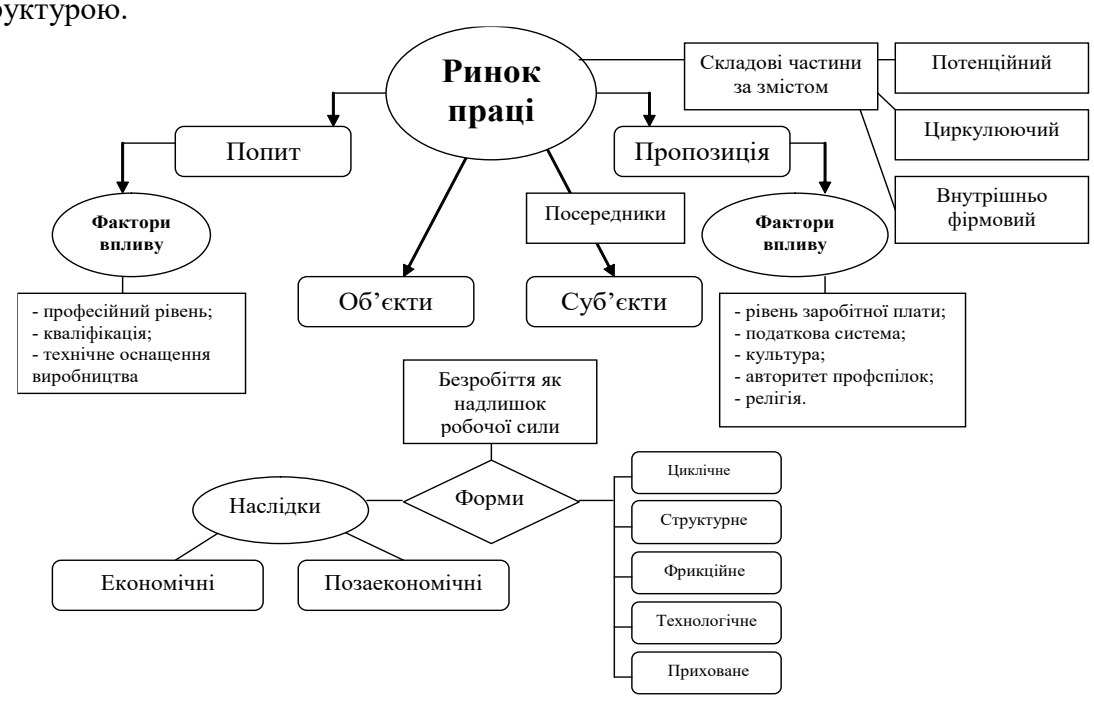

Рис. 1 – Структурно-логічна схема викладання першого питання лекції.

Об'єкти ринку праці – це умови найму на роботу, що визначаються попитом і пропозицією на ринку праці.

Головними ***суб'єктами*** ринку робочої сили є наймані працівники та роботодавці. Кожен з них має свою суспільну форму і розгалужену структуру. Систему суб'єктів ринку робочої сили

доповнюють посередники.

Пропозиція робочої сили характеризується чисельністю осіб, які потребують працевлаштування і визначається кількістю годин робочого часу, яку погоджуються надати працівники за умов певного рівня оплати праці. Кількість робочої сили залежить від трьох основних факторів: демографічного, соціального й економічного.

Пропозиція робочої сили визначається рівнем заробітної плати, податковою системою, культурою і релігією, авторитетом профспілок та ін.

Попит на робочу силу – це платоспроможна потреба роботодавців щодо трудових послуг працівників певних професій і кваліфікацій. Крім того, попит на робочу силу визначають сукупний попит в економіці, технічна оснащеність виробництва тощо.

Коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї, з′являється надлишок робочої сили, тобто безробіття. Розрізняють три основних види безробіття: циклічне, фрикційне, структурне. Є також приховане і вимушене безробіття.

Повна зайнятість сумісна з природним рівнем безробіття, при розрахунку якого враховують фрикційне та структурне безробіття.

За наявності в країні надмірного безробіття в економіці виникають певні втрати, тобто істотні економічні збитки від безробіття. Вони виражаються у відставанні фактичного ВВП від його потенційного рівня. Для визначення втрат ВВП у світовій практиці використовують положення та висновки досліджень Артура Оукена, який зробив висновок: якщо фактичне безробіття перевищує рівень природного безробіття на 1 %, то втрати ВВП складають 2,5 %. Це положення дістало назву закону Оукена. Аналіз якого дає можливість обчислити витрати ВВП від надмірного безробіття в декілька етапів. В підручнику «Макроекономіка» А.Г. Савченка розглядаються ці етапи.

Перший – обчислення відсотка відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП:

$$\boldsymbol{B=(РБ_ф - РБ_п)\cdot 2,5,} \qquad (3.12)$$

де В – відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП (у відсотках);

$РБ_ф$ і $РБ_п$ – рівень відповідно фактичного і природного безробіття;

2,5 – число Оукена.

Другий – якщо $ВВП_п$ прийняти за 100 %, то звідси $ВВП_ф$ дорівнює:

$$ВВП_Ф = \frac{(100 - B)}{100} \cdot ВВП_П, \qquad (3.13)$$

де $ВВП_Ф$ – це реальний ВВП, який обчислюється в постійних цінах і є величиною зіставленою з $ВВП_П$. після необхідних перетворень матимемо формулу потенційного ВВП:

$$ВВП_П = \frac{ВВП_Ф \cdot 100}{100 - B} \qquad (3.14)$$

Третій – оскільки нам відомо $ВВП_П$ і $ВВП_Ф$, то звідси втрати економіки від циклічного безробіття будуть дорівнювати:

$$\boldsymbol{ВВП_В = ВВП_П - ВВП_Ф,} \qquad (3.15)$$

де $ВВП_В$ – втрати ВВП від циклічного безробіття.

Позаекономічні наслідки безробіття: декваліфікація робочої сили, зміна моральних цінностей, гострі соціальні та політичні ситуації.

Серед перелічених функцій держави найскладнішою є створення умов для реалізації кожним громадянином його права на працю. Теоретичною основою державного регулювання зайнятості слугує кейнсіанська теорія, згідно з якою усунення вимушеного безробіття має досягатися з допомогою політики стимулювання сукупного попиту. Але така політика має і негативні побічні наслідки. З одного боку, вона сприяє зменшенню безробіття, а з іншого – породжує інфляцію. Отже, за зменшення безробіття суспільство мусить «розплачуватися» інфляцією. Це означає, що між безробіттям та інфляцією існує обернена залежність. Зазначений зв’язок між безробіттям (U) та інфляцією (і) отримав своє узагальнення за допомогою кривої Філліпса (рис.2).

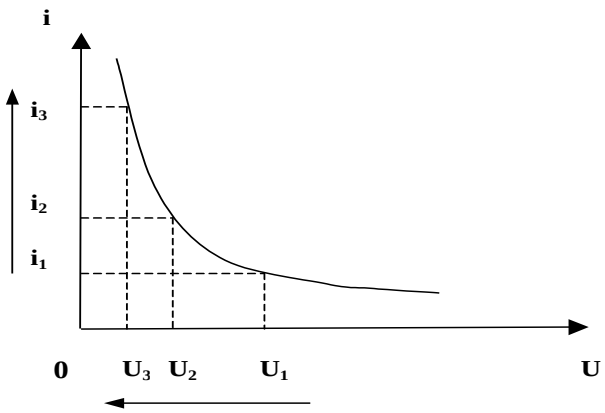

Рис. 2 – Крива Філліпса у короткостроковому періоді

Крива Філліпса свідчить, що за зменшення безробіття від U_1 до U_3 інфляція зростає від i_1 до i_3.

Спираючись на криву Філліпса, можна зробити три *висновки*:

1. Велике безробіття не може існувати одночасно з високою інфляцією: можливі лише велике безробіття і низька інфляція або навпаки;

2. Стимулювальна політика може забезпечити зменшення безробіття лише ціною підвищення інфляції;

3. Вибір співвідношення між безробіттям та інфляцією залежить від пріоритетів уряду, тобто від того, вирішенню якої проблеми (зменшенню безробіття чи зниженню інфляції) він дає перевагу.

3. У третьому питанні розглянемо основні показники макроекономічних вимірювань. Раніше уже було зазначено, що система національних рахунків – це сукупність макроекономічних показників. Система основних макроекономічних показників зображена на рис. 3.

Макроекономічні показники – це статистичні показники, що характеризують сукупне виробництво суспільства і виступають як інструменти регулювання і прогнозування розвитку національної економіки.

Важливе значення має поділ макроекономічних показників на запаси та потоки.

Запаси – це економічні показники, що відображають нагромадження та використання цінностей суб'єктами господарювання і вимірюються на конкретний момент часу. До запасів належить майно, національне багатство, реальні грошові залишки.

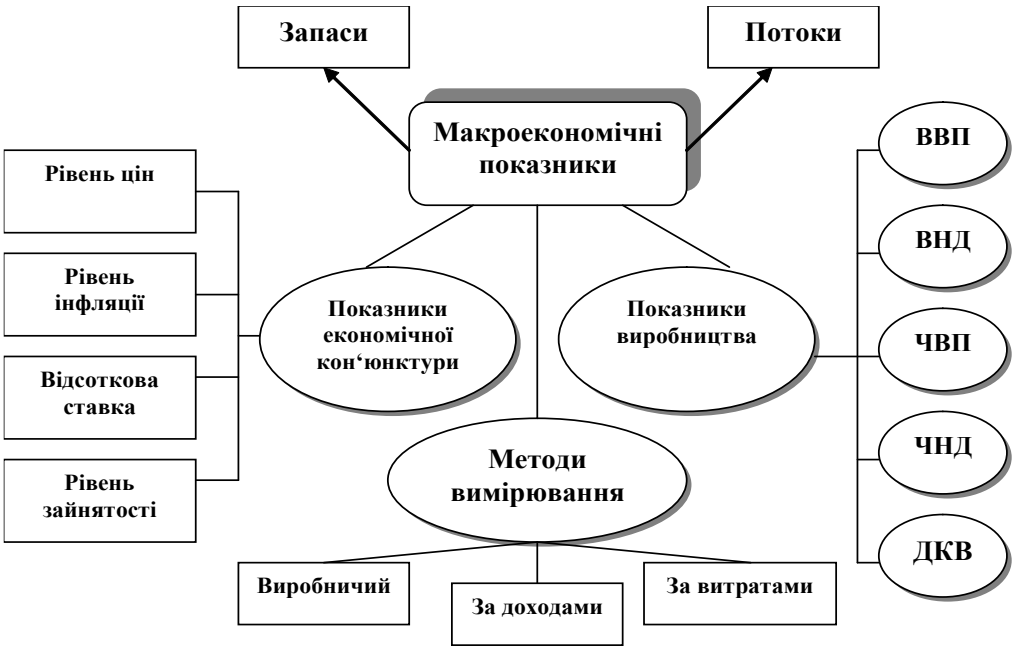

Рис. 3 – Макроекономічні показники

Потоки – це економічні показники, які відображають передачу цінностей суб'єктами господарювання один одному в процесі економічної діяльності і вимірюються за певний період часу. До потокових показників належать заощадження, інвестиції, дефіцит державного бюджету, ВНД та інші.

Зростання загального рівня цін означає наявність в країні інфляції. Динаміку всіх цін, або загального рівня цін, визначають з допомогою індексів цін – ***індексів Леспейреса, Пааше та Фішера.***

Індекс Леспейреса (індекс споживчих цін) показує, як змінився рівень цін упродовж певного проміжку часу, якщо структура споживання не змінилася. Цей індекс не враховує зміни у виробництві й споживанні, не пов'язані з НТП.

$$I_л(\text{ІСЦ}) = \frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0} = \frac{\text{ціна споживчого кошика розрахункового періоду}}{\text{ціна споживчого кошика базового періоду}}, \quad (3.16)$$

де p_1 і p_0 – ціни у поточному і базовому періодах;

q_0 – обсяг виробництва у базовому періоді.

Індекс Пааше використовується для виявлення динаміки загального рівня цін.

$$I_п = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1} \quad (3.17)$$

де q_1 – обсяг виробництва у розрахунковому періоді.

Індекс Пааше, обчислений для набору товарів і послуг, що входять до ВВП країни, називають **дефлятором ВВП.**

Індекс Фішера, як середнє геометричне значення індексів Леспейреса і Пааше, згладжує неточності в оцінці зростання загального рівня цін, обчислюють за формулою:

$$I_ф = \sqrt{I_л I_п} = \sqrt{\frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0} \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}} \quad (3.18)$$

Індекси цін використовуються для порівняння реальних і номінальних змінних.

$$\text{Дефлятор ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} \quad (3.19)$$

Зведення номінального ВВП до реального відбувається шляхом інфлювання та дефілювання.

Якщо дефлятор ВВП більший за 1, то зведення номінального ВВП ло реального називається **дефлюванням.** Дефлювання – це зменшення номінального ВВП до розмірів реального.

Якщо дефлятор ВВП менший за 1, то зведення номінального ВВП до реального називають **інфлювання.** Інфлювання – це збільшення номінального ВВП до розмірів реального.

РОЗДІЛ №2. «НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

ЛЕКЦІЯ №2.1
ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ВИРОБНИЦТВО І РОЗПОДІЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ДОХОДУ»

План лекції

1. Особливості виробництва національного доходу.
2. Функціональний розподіл національного доходу.
3. Особливості родинного розподілу національного доходу.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Товарний ринок – це система економічних відносин між суб'єктами економічної системи з приводу узгодження попиту і пропозиції на товари, капітали та послуги.

З визначення видно, що ринок виконує координаційну місію. Для того, щоб визначити цю роль звернемось до основних функцій ринку. В умовах відкритої економіки ринок виконує наступні функції: посередницьку; стимулюючу; регулюючу; оздоровчу; ціноутворюючу; інформаційну.

За економічним призначенням ринки розподіляються на: ринок засобів виробництва, ринок предметів споживання, ринок робочої сили, грошовий ринок, ринок капіталу, ринок технології, ринок інформації тощо.

За товарною структурою ринок розподіляється на: ринок споживчих товарів, ринок товарів виробничого призначення, ринок послуг.

Моделями сучасного ринку виступають: ринок чистої конкуренції, ринок монополістичної конкуренції, ринок олігополії, ринок чистої монополії.

Виходячи з попереднього аналізу ми бачимо, що ринок регулює взаємозв'язки між продавцями і покупцями, він встановлює ціни і розподіляє обмежені ресурси згідно з платоспроможними потребами економічних суб'єктів. Але ринок – це не монолітна, а структурована система, яка складається з окремих видів ринку. Центральне місце в ринковій системі займають два види ринку: ринок продуктів і ринок ресурсів.

Ринок продуктів – це ринок, на якому домашні господарства купують вироблені підприємствами товари та послуги.

Ринок ресурсів – це ринок, на якому підприємства купують у домашніх господарств ресурси, необхідні їм для виробництва: робочу силу, капітал і природні ресурси.

Ефективність національного виробництва визначається фондовіддачею, фондомісткістю і продуктивністю праці.

2. Розподіл національного доходу між власниками факторів виробництва називають **функціональним розподілом доходів.**

Розподіл національного доходу залежить від цін факторів виробництва.

Ціна фактора – це сума, яку платять за фактор виробництва (зарплата найманих працівників, рента земельних власників тощо).

Обсяг продукції, яку виготовляє конкурентна фірма, можна записати через виробничу функцію:

$$Y = F(K, L), \quad (4.1)$$

де Y – кількість одиниць продукції, які виготовляє конкурентна фірма;

K – обсяг капіталу фірми;

L – кількість найманих працівників.

Граничний продукт праці (MPL) – це додатковий обсяг продукції, який отримує фірма від застосування додаткової одиниці праці за незмінної кількості інших факторів виробництва.

Граничний продукт капіталу (MPL) – це додатковий обсяг продукції, який отримує фірма від застосування одиниці капіталу за незмінної кількості інших факторів.

3. Розглядаючи третє питання звертаємо увагу на взаємодію двох суб'єктів ринку: домашніх господарств і підприємств.

Через ринки ресурсів і продуктів домашні господарства і підприємства взаємодіють між собою. Щоб показати роль ринків у процесі взаємодії домогосподарств і підприємств, звернемось спочатку до моделі економічного колообігу в умовах чистого ринку, тобто без участі держави.

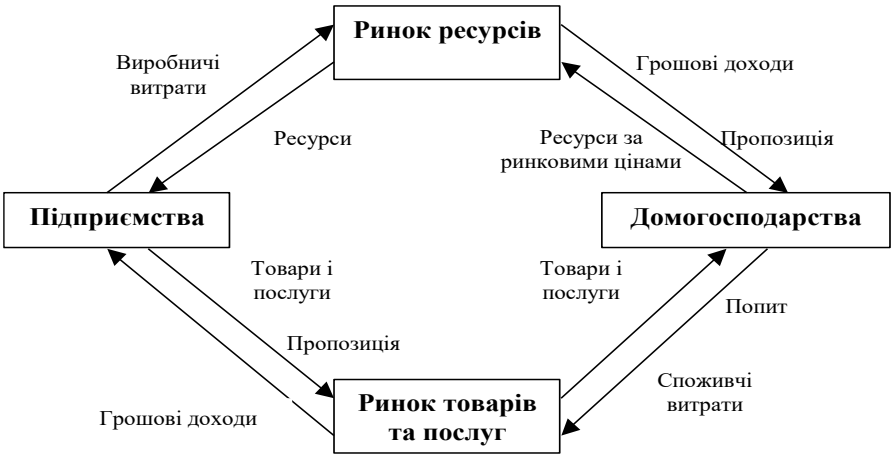

Рис. 1 – Модель колообігу в умовах чистого ринку

У процесі їхньої взаємодії відбувається економічний колообіг, внаслідок якого в економіці визначається обсяг і структура виробництва (що, як і для кого виробляти), а між окремими ринками досягається рівновага.

В кінцевому підсумку через механізм цих ринків ресурси обмінюються на продукти, а грошові потоки лише обслуговують цей обмін.

Цей колообіг випливає із передумов:

1. Домогосподарства витрачають весь свій доход на придбання споживчих товарів та послуг.
2. Виробничі витрати підприємств еквівалентні їхнім доходам від реалізації продукції.

В дійсності ці передумови не завжди виконуються.

Для показу реальної картини потрібно враховувати фінансовий ринок і систему заощаджень.

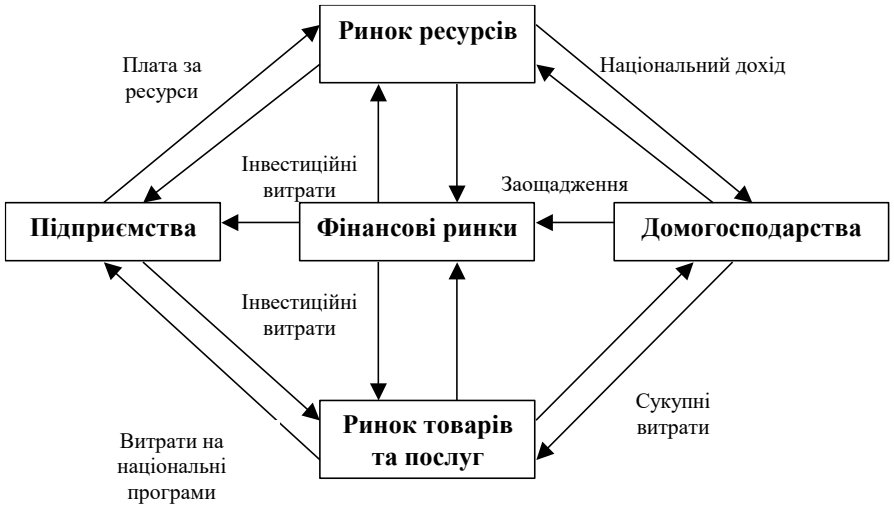

Рис. 2 – Модель колообігу продуктів і доходів з урахуванням заощаджень, інвестицій і фінансових ринків

Розглянувши друге питання потрібно зробити висновок: колообіг показує, що в його основі лежить природне тяжіння до рівноваги між доходами та витратами. Щоб зрозуміти забезпечення цієї рівноваги, проаналізуємо ринкові категорії: сукупний попит та сукупну пропозицію.

Лекція №2.2
Тема лекції: «Споживання і заощадження»

План лекції
1. Сутність та особливості споживання і заощадження.
2. Види моделей поведінки споживача

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Споживання – це видатки на придбання товарів і послуг для задоволення потреб людей.

Заощадження є тією частиною використовуваного доходу, що не витрачається споживачем.

Розрізняють три групи видатків:

- на товари тривалого використання;
- на предмети поточного вжитку;
- на послуги..

Саме використовуваний дохід визначає рівень споживання та заощадження.

Рівень використовуваного доходу, за якого не заощаджують і не витрачають попередніх заощаджень, називають **точкою нульового заощадження,** або **пороговим доходом.**

Криву, яка відображає зв'язок між споживанням та доходом, називають **функцією споживання.**

Функція заощаджень відображає зв'язок між використовуваним доходом (ОХ) і заощадженням (ОУ)

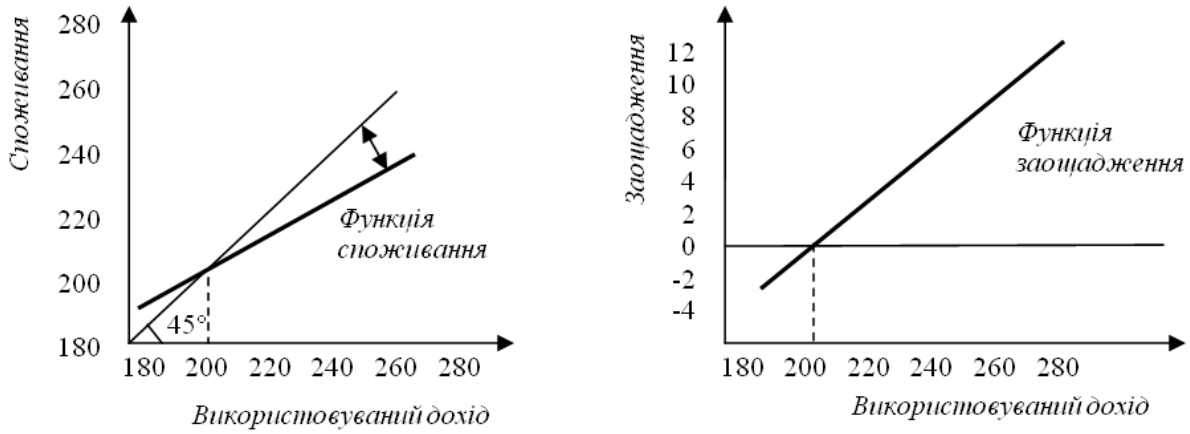

Рис. 1 – Функція споживання і заощадження

Величину додаткового споживання, що його спричиняє одна додаткова одиниця доходу, називають **граничною схильністю до споживання *(MPC).***

$$MPC = \frac{\text{зміна у споживанні}}{\text{зміна у використовуваному доході}} \quad (5.1)$$

Гранична схильність до заощадження *(MPS)* – це величина додаткового заощадження, що його спричиняє одна додаткова одиниця доходу, або це частка кожної додаткової одиниці доходу, що використовується на додаткове споживання.

$$MPS = \frac{\text{зміна у заощадженні}}{\text{зміна у доході}} \quad (5.2)$$

Сума *MPC* і *MPS* для будь-якої зміни у використовуваному доході завжди дорівнює одиниці.

Гранична схильність до споживання – це числове значення нахилу функції споживання, а **гранична схильність до заощадження** – це числове значення нахилу функції заощадження.

Частку, або відсоток, споживання у використовуваному доході називають **середньою схильністю до поживання *(APC).*** Частку, або відсоток, заощадження у використовуваному доході називають **середньою схильністю до заощадження *(APS).***

2. Кейнсіанська функція споживання:

- гранична схильність до поживання коливається у межах від 0 до 1 ($0<MPC<1$);
- зі зростанням доходу середня схильність до споживання знижується;
- основним чинником, що визначає споживання є поточний використовуваний дохід, а процентна ставка не відіграє важливої ролі у визначенні обсяг споживання.

Кейнсіанську функцію споживання записують так:

$$C = C' + cY, \quad (5.3)$$

де С – споживання;

С' – автономне споживання, яке не залежить від величини поточного доходу;

с – гранична схильність до споживання;

Y – використовуваний дохід.

Гіпотеза життєвого циклу і гіпотеза постійного доходу.

Франко Модільяні модель поведінки споживача назвав гіпотезою життєвого циклу:

- індивіди планують свої споживання і заощадження на тривалий період, щоб найкраще розподілити ресурси для споживання впродовж всього життя;
- раціональні споживачі хочуть підтримувати приблизно однаковий рівень споживання протягом всього життя, а видатки на споживання надходять із зароблено трудового доходу та майна;
- доходи людей різко знижуються після виходу на пенсію;
- для підтримки однакового рівня споживання упродовж життєвого циклу потрібно заощаджувати у трудовому періоді;
- в момент виходу на пенсію люди володіють найбільшим обсягом майна.

$$CL = RY, \quad (5.4)$$

де С – споживання;

L – кількість років;

CL – споживання протягом життєвого циклу;

R – трудовий стаж;

Y – щорічний трудовий дохід.

ЛЕКЦІЯ №2.3
ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ІНВЕСТИЦІЇ»

План лекції

1. Сутність інвестицій та інвестиційного процесу.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Інвестиції – це вкладення у капітал, тобто видатки на виробництво і нагромадження капітальних благ.

Види інвестицій:

- основний капітал;
- житлове будівництво;
- запаси.

$$\textit{Основний капітал + житлове будівництво = капіталовкладення} \quad (6.1)$$

Валові інвестиції – це вартість усіх машин, будівель тощо, споруджених протягом року.

$$\textit{Чисті інвестиції = валові інвестиції – амортизація} \quad (6.2)$$

Ефективність інвестиційного проекту вимірюється чистою поточною вартістю.

Чиста поточна вартість *(NPV)* – це різниця між поточною вартістю потоку майбутнього виторгу і поточною вартістю потоку майбутніх витрат на реалізацію і функціонування проекту впродовж всього циклу його життя.

$$NPV = \sum_{t=1}^{n} \frac{B_t - C_t}{(1+i)^t} \tag{6.3}$$

де B_t – вигода (виторг) від проекту в році t;

C_t – витрати на проект в році t;

i – процентна ставка;

n – кількість років життя проекту.

Внутрішній рівень віддачі *(IRR)* – це така процентна ставка, за якої доходи (виторг) від проекту дорівнюють витратам на проект. Внутрішня норма доходності визначається як коефіцієнт дисконтування, при якому ***NPV = 0.***

$$IRR = \frac{1}{(1+r)^n} \tag{6.4}$$

Рентабельність проекту – це відношення між всіма дисконтованими доходами від проекту і всіма дисконтованими витратами на проект. Що вищий показник рентабельності, то вигідніший інвестиційний проект.

Строк окупності проекту – це період часу, за який проект окупається. Його обчислюють на підставі недисконтованих доходів:

Сок = Вартість проекту / Щорічні доходи (6.5)

Лекція №2.4
Тема лекції: «Економічне зростання»

План лекції

1. Суть, фактори і типи економічного зростання
2. Моделі економічного зростання: нагромадження капіталу
3. Особливості неокласичної моделі економічного зростання: збільшення населення і науково-технічного прогресу
4. Проблеми економічного зростання

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. В першому питанні слід звернути увагу на зміст економічної динаміки і поєднання теорії відтворення з економічним зростанням і розвитком.

Під **економічним зростанням** розуміють такий стан економіки, коли протягом тривалого періоду кількісно і якісно зростають виробництво і споживання, які перебувають в постійному русі, в динаміці.

Економічне зростання забезпечується певними чинниками, або факторами, до яких відноситься:

- кількість і якість застосованих виробничих ресурсів (капіталу, праці, природних ресурсів);
- рівень технології і організації національного виробництва;
- рівень сукупного попиту на товари і послуги;
- суспільний розподіл і обмін продукту.

В залежності від того, яким способом досягається мета. Розрізняють два типи економічного зростання – екстенсивний і інтенсивний.

Екстенсивне зростання здійснюється на основі нарощування кількості виробничих ресурсів за їх незмінності.

Екстенсивне зростання визначається лише обсягами факторів виробництва та їх співвідношенням. Ефективність виробництва не змінюється, тому збільшення обсягу продукту відбувається в тих же пропорціях, що й збільшення кількості застосованих ресурсів.

Інтенсивне зростання пов'язане з якісним удосконаленням виробничих факторів і підвищенням на основі цього ефективності національного виробництва.

За інтенсивного економічного зростання межі ефективності виробництва мусять постійно розширюватись, лише це забезпечить постійне зростання за незмінності кількості виробничих факторів. Цей тип зростання дозволяє долати обмеженість (рідкісність) виробничих ресурсів, що посилює незалежність економіки від природних факторів, він просуває технологічний прогрес. Головна суть інтенсивного типу зростання полягає в прагненні суспільства досягти максимального результату за мінімальних витрат.

Поділ економічного зростання на екстенсивне і інтенсивне значною мірою умовний, оскільки в чистому вигляді не існує ні того, ні іншого, а реальне економічне зростання залежить від відповідних комбінацій екстенсивних і інтенсивних чинників. Інтенсивне використання одних видів виробничих ресурсів досягається за рахунок екстенсивного застосування інших.

Отже, можна вести мову лише про **переважно екстенсивне** (коли переважають екстенсивні фактори) чи **переважно інтенсивне** (якщо перевагу мають інтенсивні фактори) економічне зростання.

Переважно екстенсивне зростання має такі ознаки:

- кількісне нарощування виробничих факторів і епізодичне впровадження більш ефективних ресурсів;
- активний розвиток виробництва і галузей, що застосовують традиційні технології і виробничі ресурси;
- застосування традиційних методів організації виробництва.

Основні ознаки **переважно інтенсивного зростання**:

- якісне удосконалення засобів праці і робочої сили, підвищення на цій основі ефективності національного виробництва;
- безперервне впровадження виробничих факторів вищої ефективності, прискорення темпів НТП;
- активний розвиток виробництва і галузей, що застосовують новітні технології і прогресивні виробничі ресурси;
- застосування новаторських методів організації виробництва.

2. Неокласична модель економічного зростання була розроблена Р. Солоу, за що він отримав Нобелівську премію. Вона дає змогу дослідити, як основні фактори виробництва – праця, капітал, технологічні зміни – впливають на динаміку обсягу виробництва, коли економічна система перебуває у рівноважному стані.

Передумови моделі Р. Солоу:

- пропозиція товарів описується за допомогою виробничої функції:

$$Y = F(K, L) \qquad (7.1)$$

- виробнича функція характеризується спадною граничною продуктивністю капіталу, тобто кожна наступна додаткова одиниця капіталу виробляє менше продукту в порівнянні з попередньою. Накопичення капіталу не завжди має сенс – може настати момент, коли додатковий капітал не сприятиме зростанню обсягів випуску;
- сукупний попит задається через споживання та інвестиції на одиницю праці.

В основу зростання в моделі Р.Солоу береться зростання продуктивності праці $(y = Y/L)$, а не зростання продукту Y.

Модель враховує вплив трьох чинників:

- капіталоозброєності ($\mathbf{k = K/L}$);
- зростання населення ($\Delta\mathbf{L}$);
- технологічного прогресу (**Т.П.**)

За моделлю Р.Солоу існує стійкий рівень капіталоозброєності (k^*), який визначає економічну динаміку. Цей стійкий рівень капіталоозброєності (k^*) визначається за формулою:

$$\frac{s}{\sigma} = \frac{k^*}{f(k^*)}, \tag{7.2}$$

де s – норма заощаджень;

σ - норма амортизації;

k* - стійкий рівень капіталоозброєності;

f (k*) – продуктивність праці за стійкого рівня капіталоозброєності.

Джерелами економічного зростання за Р. Солоу є:

а) ***Зростання капіталоозброєності (k),*** яке залежить від зростання норми заощадження ***(s).***

Але зростання норми заощаджень може бути постійним, оскільки заощадження ***(S)*** обмежують споживання ***(C).***

Суспільство існує для того, щоб споживати плоди економічного розвитку, а не виробляти продукцію заради продукції. Тому виникає питання про рівень запасу капіталу, за якого рівень споживання в країні стає максимальним. Відповідь на це питання дає так зване «золоте правило» нагромадження.

Р. Солоу використовує «золоте правило» Е.Фелиса, яке виконується за умови, що граничний приріст капіталу ***(MPK)*** дорівнює його вибуттю (амортизації ***(σ)***):

$$MPK = \sigma \tag{7.3}$$

«Золоте правило нагромадження»

Під «золотим правилом нагромадження» розуміють таку норму заощадження ***(S),*** за якої встановлюється рівновага економічної системи з найбільшим рівнем споживання.

«Золоте правило нагромадження»: при визначенні норми заощаджень критерієм повинна бути максимізація добробуту суспільства, тобто якнайбільше споживання ***(C)*** за умов сталої рівноваги економічної системи.

б) ***Зростання населення*** (t_L – темп зростання населення) впливає на економічне зростання через динаміку капіталоозброєності:

$$\Delta K = \frac{I}{L} - (\sigma + t_L)k, \tag{7.4}$$

де I/L – інвестиції на одного працюючого;

σ - норма амортизації;

t_L – темп зростання населення;

k – капіталоозброєність.

в) ***Технологічний прогрес***, який, за цією моделлю, на відміну від попередніх чинників є джерелом постійного зростання як продуктивності праці ***(y),*** так і загального продукту ***(Y).***

Якщо ефективність виробництва (Е) під впливом технологічного прогресу змінюється з темпом ***(g),*** то продуктивність праці змінюється з тим же темпом, а загальний обсяг виробництва зростає з темпом $t_L + g$:

$$Y = (t_L + g)y_0L, \tag{7.5}$$

де y_0 - базова продуктивність праці.

Модель економічного зростання Р.Солоу зображена на рис. 1.

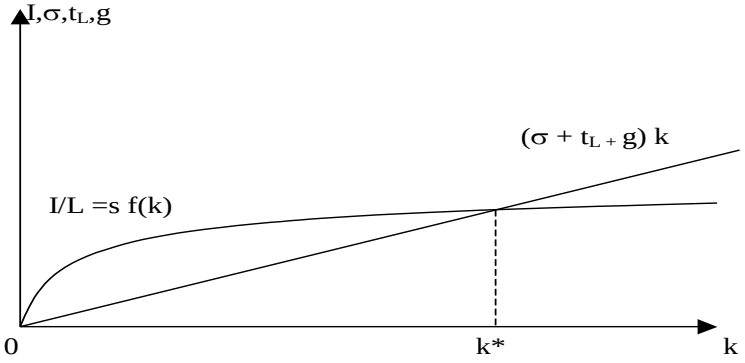

Рис.1 – Модель економічного зростання Р.Солоу

k – капіталоозброєність одиниці праці з постійною ефективністю;

k* – стійкий стан капіталоозброєності, за якого σk = I, тобто величина, що вибуває (σk), дорівнює капіталу, що інвестується (I = s f(k));

σ - норма амортизації;

t_L – темп зростання населення;

g – темп зростання ефективності виробництва під впливом технологічного прогресу.

3. В аналітичній економії складися два протилежні погляди на взаємодію народонаселення і економічного зростання. Згідно з ***традиційним поглядом*** (мальтусівським), для підвищення темпів економічного зростання обов'язково слід уповільнити темпи зростання населення. Т. Мальтус вважав, що зростання населення спрямовує економіку до такого стану, в якому працівники отримують лише мінімум засобів існування.

Однак в аналітичній економії існує і протилежний погляд, відомий під назвою ***«демографічний перехід».*** Згідно з цим підходом, для уповільнення темпів збільшення населення треба досягти вищих темпів економічного зростання та вищого рівня доходів. Отже, причина і наслідок є протилежними порівняно з мальтусівським підходом.

Для аналізу демографічної поведінки населення використовуються коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення.

Коефіцієнт народжуваності – це кількість народжених на 1000 осіб населення за рік.

Коефіцієнт смертності – кількість померлих на стільки ж осіб за рік.

Коефіцієнт природного приросту населення – це різниця між двома коефіцієнтами.

Вплив науково-технічного прогресу на економічне зростання:

- затрати праці, виміряні в людино-годинах, зростали повільніше, ніж капітал, що означає підвищення капіталоозброєності;
- відношення обсягу національного продукту до затрат праці ***(Y/L)*** також зростало, що свідчить про підвищення продуктивності праці;
- відношення капіталу до обсягу продукції, тобто капіталомісткості не виявило виразної тенденції;
- частки праці і капіталу в національному доході є відносно стабільними;
- наявна тенденція зростання реальної заробітної плати, що означає підвищення рівня життя;
- протягом минулого століття національний продукт зростав у середньому на 2 – 3%, на даний час його темпи уповільнились;
- відношення національних заощаджень та інвестицій до ВВП є стабільним.

4. Проблемами економічного зростання вважається:

- недостатній попит на товари і послуги;
- швидке зростання чисельності населення;
- зниження рівня інвестицій;
- повільне зростання продуктивності праці;
- низький доход на душу населення;
- низький рівень заощадження;
- низький рівень інвестування у фізичний і людський капітал;
- політика стимулювання пропозиції;
- невідповідність технологічного рівня країни загальносвітовому рівню розвитку технологій;
- обмежена ресурсна база;
- велика кількість некваліфікованої робочої сили;

Лекція №2.5
Тема лекції: «Грошові системи. Процентна ставка»

План лекції
1. Сутність та функції грошей. Розглянути види грошових систем
2. Формування процентної ставки, попиту і пропозиції грошей

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Гроші – сукупність активів, які використовують суб'єкти господарської діяльності для здійснення ділових операцій.

Гроші виконують функції:
- засіб обігу;
- засіб платежу;
- засіб нагромадження;
- міра вартості;
- світові гроші.

Грошова система – це спосіб організації грошового обігу, що склався історично в даній країні і закріплений законом.

Основні елементи грошової системи:
1) назва грошової одиниці країни;
2) види державних паперових грошових знаків і розмінної монети;
3) регламентація безготівкового грошового обігу;
4) державний апарат регулювання грошового обігу.

Види грошових систем:
- ***біметалізм*** – це грошова система, в якій за золотом і сріблом законодавчо закріплено роль грошей;
- ***монометалізм*** – грошова система, основу якої становить лише один метал (золото або срібло)

Різновидами золотого монометалізму є:
- ***золотомонетний стандарт*** – використовуються золоті монети і паперові гроші, що на них розмінюються;
- ***золотозливковий стандарт*** – паперові гроші обмінюються на золото лише у разі подання суми, встановленої законом (існував до 30-х рр. XX ст.);
- ***золотодоларовий стандарт*** – був припинений у 1971 р.

Грошовий обіг – рух грошей, які виконують функції засобу обігу і обслуговують кругообіг товарів та послуг.

Грошова маса – сукупність усіх грошових засобів, які перебувають у народному господарстві в готівковій та безготівковій формах і виконують функції засобів обігу, платежу і накопичення.

Грошова база – сума готівкових грошей в обігу і безготівкових на рахунках в комерційних банках та НБУ.

Для кількісного та якісного виміру грошової маси використовують показник – рівень ліквідності активів.

Ліквідність – можливість швидкого перетворення активів в грошову форму без суттєвої втрати номінальної вартості.

Залежно від ступеня ліквідності фінансові активи групуються у грошові агрегати.

Грошовий агрегат – особливе призначення фінансових активів, які виступають вимірниками обсягу та структури грошової маси. Це – сукупність грошових засобів у визначеній конкретній формі.

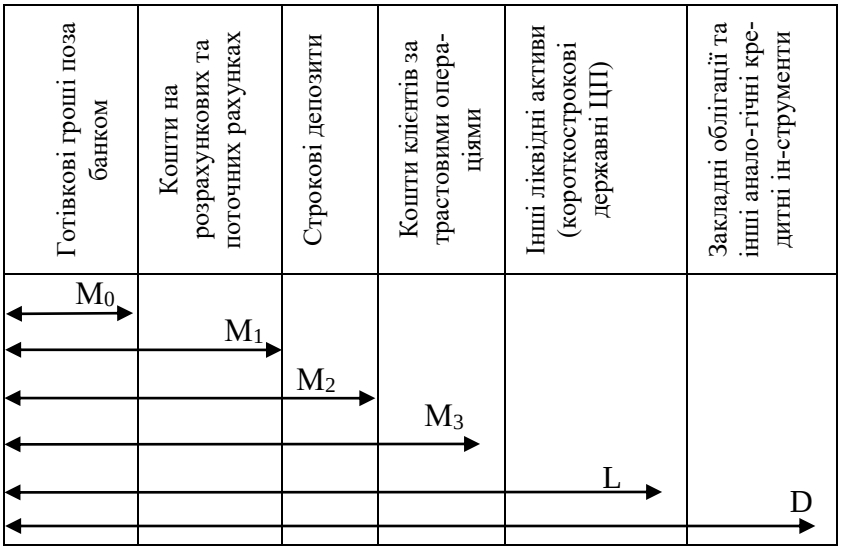

Рис. 1 – Структура грошової маси

2. Грошовий ринок – ринок, на якому економічні суб'єкти купують необхідні їм ліквідні засоби, виписуючи на себе або пускаючи в обіг короткострокові зобов'язання (банкноти).

Механізм функціонування грошово-кредитного ринку передбачає визначення пропозиції грошей.

Пропозиція грошей ***(M^s)*** це процес формування грошової маси в країні. Вона містить в собі готівку поза банківською системою ***(C)*** і чекові депозити ***(D),*** тобто $M^s = C+D$. Фактично це агрегат ***MI,*** де готівкові гроші означають зобов'язання центрального банку, а чекові депозити – зобов'язання комерційних банків.

Існує кілька джерел створення депозитів у системі комерційних банків:

- вкладення готівкових грошових коштів у комерційні банки;
- купівля комерційними або центральним банком державних цінних паперів у фірм та населення;
- купівля банками іноземної валюти;
- надання комерційним банкам позичок.

Загальна модель пропозиції грошей враховує роль центрального банку, поведінку комерційних банків і відтік частини коштів з депозитів в готівку. Вона містить ряд нових змінних.

Грошова база (резервні гроші) складається з банківських резервів та з готівкових грошей, які є в обігу поза банками:

$$B=C+TR. \tag{8.1}$$

Оскільки грошовій базі властивий мультиплікативний вплив на пропозицію грошей, її ще називають ***грошима активної*, або *підвищеної сили*.**

Коефіцієнт пропорційності між пропозицією грошей і грошовою базою одержав назву **грошового мультиплікатора (m_r).** Грошовий мультиплікатор є ускладненим варіантом депозитного, в якому враховується поведінка як банків, так і населення. Він визначається за формулою:

$$m^{|} = \frac{1-d}{r+d} \tag{8.2}$$

де d – відношення готівкових грошей до депозитів у населенні;

r – норма обов'язкових банківських резервів.

Грошовий мультиплікатор визначає суму, на яку збільшується пропозиція грошей при збільшенні грошової бази на одну грошову одиницю. Збільшення коефіцієнта депонування і норми резервування зменшує грошовий мультиплікатор.

Центральний банк визначає пропозицію грошей через грошову базу, контролюючи її величину. Збільшення або зменшення грошової бази супроводжується мультиплікативним розширенням або скороченням пропозиції грошей комерційними банками.

В цілому попит на гроші формується як попит на гроші для операції (трансакційний попит), та для накопичення купівельної спроможності (попит на гроші як на активи).

Трансакційний (операційний) попит на гроші являє собою попит на гроші для обслуговування угод в економіці. Зв'язок між сумою грошей і обсягом операцій в економіці відображений у **рівнянні кількісної теорії грошей:**

$$M*V=P*Y, \tag{8.3}$$

де M – кількість грошей в обігу,

V – швидкість обігу грошей,

P – рівень цін,

Y – обсяг випуску продукції в реальному вираженні.

Із рівняння обміну випливає *рівняння попиту на гроші*:

$$M^d=(P*Y)/V \tag{8.4}$$

Рівняння показує, що трансакційний попит на гроші залежить від рівня цін, рівня доходу і швидкості обігу грошей. Підвищення цін і зростання обсягу виробництва підвищують попит на гроші, зростання швидкості обігу грошей – зменшує попит. Якщо швидкість обігу грошей та обсяг випуску стабільні, то кількість грошей для обслуговування угод в економіці змінюється пропорційно рівню цін.

Номінальний попит на гроші відображає їх кількість, яку економічні суб'єкти хотіли б мати для фінансування операцій. Доцільніше розглядати реальний попит на гроші, який визначається з урахуванням їх реальної вартості. Реальні грошові запаси вимірюють той обсяг товарів та послуг, який можна придбати за певну кількість грошей. Реальний попит на гроші визначається за формулою:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = \frac{Y}{V}. \tag{8.5}$$

Якщо зростає доход, а отже, і обсяг запланованих операцій, то підвищується реальний попит на гроші, і навпаки.

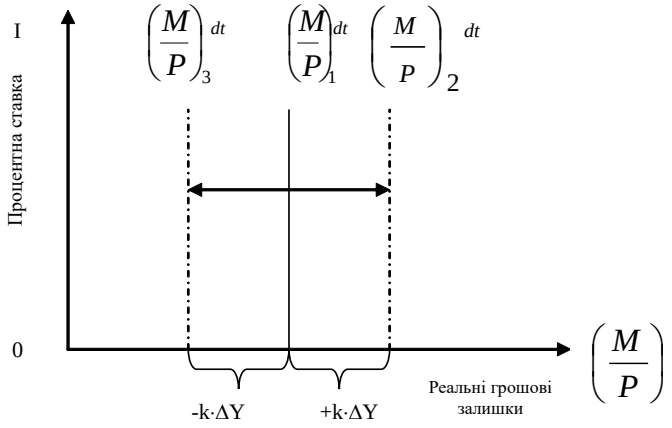

Рис.2 – Трансакційний попит на гроші

На графіку показано, як змінюється трансакційний попит на гроші під впливом зміни ВВП: зростання ВВП збільшує попит на гроші і зсуває лінію попиту праворуч, і навпаки, зменшення ВВП зсуває лінію попиту на гроші ліворуч, тобто попит зменшується.

Попит на гроші як актив – кількість грошей, яку економічні агенти прагнуть зберігати у формі заощаджень. Перевагою володіння такими грошима є їхня ліквідність, а недоліком порівняно з іншими фінансовими активами є те, що гроші не дають доходу у вигляді процента.

Номінальна процентна ставка – ставка процента виражена у грошах без поправки на інфляцію. Номінальна процентна ставка – **альтернативна вартість зберігання грошей.**

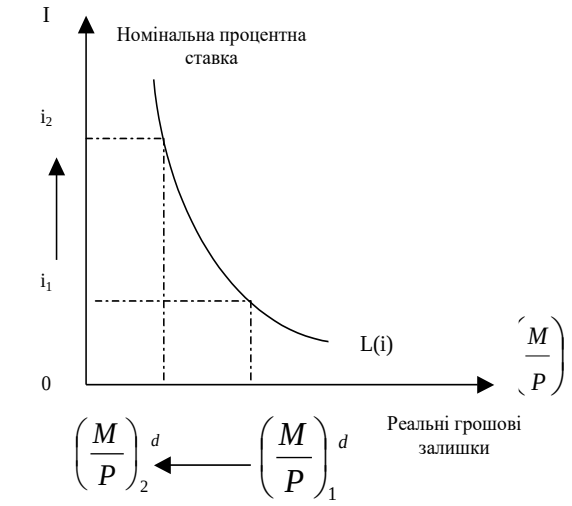

Рис. 3 – Функція попиту на гроші як на актив

Чим вища процентна ставка, тим більше потенційного доходу втрачає економічний агент, який накопичує гроші. Зростання процентної ставки змушує економічних агентів перерозподіляти портфель активів: зменшувати запас грошей і збільшувати – облігацій. Тому підвищення процентної ставки зменшує попит на гроші.

Функція попиту на гроші як активи відображає обернену залежність величини попиту на гроші і динаміки номінальної ставки процента.

Сукупний попит на гроші – це загальна кількість грошей, яку економічні агенти бажають мати для фінансування операцій та у формі активів.

Функція сукупного попиту на гроші має вигляд:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = L(r, \pi^e, Y) \qquad (8.6)$$

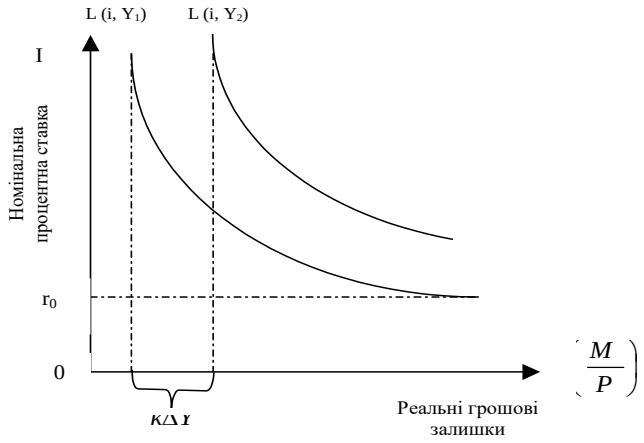

Рис. 4 – Сукупний попит на гроші

Крива сукупного попиту на гроші має назву *«кривої переваги ліквідності»*. Згідно з функцією зміна рівня доходу супроводжується зміною попиту на гроші, що на графіку відображається зсувом кривої попиту. При кожному рівні доходу величина реального попиту на гроші буде падати, якщо ставка процента зростатиме, що на графіку відображається рухом вздовж кривої попиту. При надто високій процентній ставці попит на гроші зменшується до мінімального, необхідного для проведення операцій в економіці – трансакційного попиту. І навпаки, при дуже низькому рівні процента попит на гроші еластичний по процентній ставці. Економічна ситуація, за якої процентна ставка перебуває на такому низькому рівні, коли дохід від облігацій не компенсує пов'язані з ними ризики отримала назву **«пастки ліквідності».**

Попит і пропозицію грошей пов'язує ***модель грошового ринку*** (рис. 5).

Пропозиція грошей контролюється центральним банком (фіксована) і на графіку показана вертикальною лінією. Попит на гроші ***L(r)*** є спадною функцією процентної ставки ***r*** для даного рівня доходу ***Y.***

Рівновага грошового ринку досягається в точці, де попит на гроші дорівнює їхній пропозиції. Умова рівноваги має вигляд:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^S = L(r,Y)\,. \tag{8.7}$$

Точка рівноваги грошового ринку показує, що існує лише єдина ставка, за якої попит і пропозиція грошей збігаються.

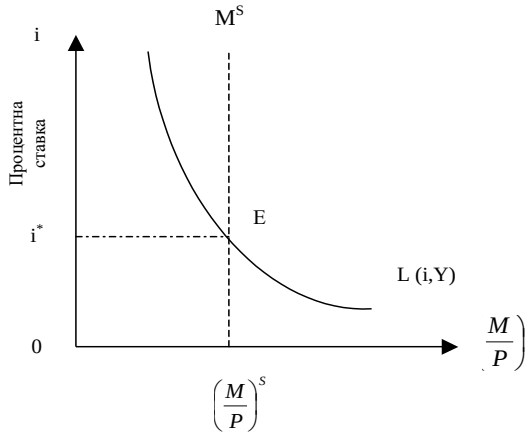

Рис. 5 – Рівновага грошового ринку

ЛЕКЦІЯ №2.6
ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ВАЛЮТА І ВАЛЮТНІ КУРСИ»

План лекції

1. Сутність валюти та особливості формування валютних курсів

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Валюта – грошовою одиницею будь-якої країни.

Розрізняють валюти:

- вільно конвертовані;
- частково конвертовані;
- неконвертовані.

Обмінний курс – пропорція обміну валют.

До 1920 р. основою валютного курсу був ***монетний паритет*** – співвідношення золотого вмісту грошових одиниць.

Види валютних курсів:

- **фіксовані** – діють на основі міждержавних угод., як порівняння кувільної спроможності валют – вартості однакових наборів товарів і послуг у різних країнах;
- **плаваючі** – складаються на валютних ринках під впливом попиту і пропозиції;
- **номінальний** – це відносна ціна валют двох країн;
- **реальний** – це відносна ціна товарів, що вироблені у двох країнах.

$$\text{Реальний обмінний курс} = \text{номінальний обмінний курс} \cdot \frac{\text{ціна вітчизняного товару в національній валюті}}{\text{ціна іноземного товару в іноземній валюті}} \tag{9.1}$$

Зі зниженням реального обмінного курсу експорт зростає, а імпорт зменшується, щр збільшує чистий експорт, а стан торгівельного балансу країни за інших рівних умов поліпшується.

Зростання реального обмінного курсу супроводжується зростанням імпорту і скороченням

експорту, тобто зменшенням чистого експорту, та погіршенням за інших рівних умов торгівельного балансу країни.

Ефективний валютний курс – середньозважене значення індексів двосторонніх номінальних курсів національної валюти стосовно валют її торгівельних партнерів за певний період.

Індекс двостороннього обмінного курсу – це відношення курсу національної валюти до валюти торгівельного партнера у розрахунковому періоді до її курсу в базовому періоді:

$$IER_t^i = \frac{NER_t^i}{NER_{t-1}^{il}} \tag{9.2}$$

де IER_t^i – індекс двостороннього обмінного курсу національної валюти до валюти *i*-го торговельного партнера;

NER_t^i – курс національної валюти до валюти *i*-го торговельного партнера у періоді ***t***;

NER_{t-i}^i – курс національної валюти до валюти *i*-го торговельного партнера в періоді ***t-1.***

Багатосторонній, або ефективний, обмінний курс національної валюти – арифметична середньозважена двохсторонніх курсів, де вагою є частка кожного з торговельних партнерів у зовнішньоторговельному обороті країни:

$$EER_t = 100 \sum_{i-1}^{n} IER_i^t * W_i^t \tag{9.3}$$

де EER_t – індекс багатостороннього обмінного курсу національної валюти з ***n*** торговельними партнерами за період ***t;***

IER_i^t – індекс двохстороннього курсу національної валюти до іноземної валюти розрахунків з *i*-ю країною за період ***t;***

W_i^t – усереднена частка і-го торговельного партнера у сумі експорту та імпорту національної економіки за період ***t.***

Ефективний реальний обмінний курс – середньозважена індексів двосторонніх реальних обмінних курсів основних торговельних партнерів країни:

$$REER = \sum_{i=1}^{n} NER_i * \frac{P_d}{P_i} * W_i \tag{9.4}$$

де $REER$ – ефективний реальний обмінний курс;

NER_i – індекс номінального обмінного курсу національної валюти до валюти *i*-го торговельного партнера;

P_d – індекс споживчих цін у національній економіці;

P_i – індекс споживчих цін в економіці *i*-го торговельного партнера;

W_i – нормалізована частка експорту *i*-го торговельного партнера у товарному обороті даної країни.

Лекція №2.7
Тема лекції: «Сукупні видатки та економічна рівновага»

План лекції

1. Інструментарій дослідження економічної рівноваги
2. Сутність мультиплікатору видатків і вплив зовнішньої торгівлі та державного сектора на рівноважний ВВП
3. Особливості економічної рівноваги у довгостроковому періоді, прецесійного та інфляційного розриву

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Сукупні витрати *(AE)* – загальна сума видатків усіх покупців на кінцеві товари та послуги, вироблені національною економікою. Ці витрати мають бути достатніми для реалізації усього створеного продукту.

Сукупні витрати такого складу (див. рис.1) мають місце в умовах змішаної економіки відкритого типу. В даній темі об'єктом аналізу буде лише приватний сектор економіки, це означає, що держава не приймає участі в економіці, тому державні закупки відсутні. Оскільки аналізується економіка закритого типу, то витрати на чистий експорт теж відсутні.

Отже, сукупні витрати

$$(AE) = C + I \qquad (10.1)$$

Характеризуючи сукупні витрати, потрібно відмітити, що споживчі витрати відносно стабільні, вони змінюються повільно, інші (інвестиції) – динамічні і своїми змінами можуть спричинити коливання ділової активності.

Поведінку домашніх господарств у сфері споживання можна описати наступним математичним рівнянням:

$$C = A + MPC \cdot Y, \qquad (10.2)$$

де С – витрати на споживання;

А – автономні споживчі витрати;

MPC – гранична схильність до споживання;

Y – обсяг національного виробництва.

На інвестиційні витрати впливає багато чинників. Ми припускаємо, що інвестиції є функцією від реальної відсоткової ставки.

$$I = f(r) \qquad (10.3)$$

Для аналізу впливу зміни сукупних витрат на стан національної економіки застосовують поняття «рівноважний рівень національного виробництва» або «рівноважний ВВП».

Рівноважний рівень національного виробництва – це такий його обсяг, якому відповідають сукупні витрати, достатні для закупівлі усієї продукції, виготовленої у поточному періоді.

Умову досягнення рівноважного ВВП у національній економіці відображає рівняння:

$$Y_e = C + I + G + NX, \qquad (10.4)$$

де Y_e – рівноважний ВВП.

Дотримання цієї умови означає досягнення економічної рівноваги на товарних ринках країни. Згідно з кейнсіанським підходом, рівноважний обсяг національного виробництва може складатися і за неповної зайнятості ресурсів, наприклад, в умовах значного безробіття, тобто Y_e буде меншим за рівноважний обсяг національного виробництва за повної зайнятості (Y_e^*). Які ж сили спрямовують національну економіку до рівноважного стану? Проте перш, ніж аналізувати механізм досягнення рівноважного ВВП, з'ясуємо способи його визначення.

У макроекономіці склалися два підходи до визначення економічної рівноваги: підхід «*витрати – обсяг випуску*» (ґрунтується на зіставленні сукупних витрат і реального ВВП) та підхід «вилучення – *ін'єкції*» (ґрунтується на зіставленні витікань із потоку «вилучення - ін'єкції» та ін'єкцій до цього потоку).

Підхід «витрати – обсяг виробництва» ґрунтується на зіставленні сукупних витрат та реального ВВП країни. За відсутності експортно-імпортних операцій та державного сектора рівноважний ВВП

$$(Y_e) = C + I \qquad (10.5)$$

Для аналізу цього підходу припустимо, що інвестуванням автономне, тобто не залежить від реального обсягу виробництва, і щороку становить 10 млрд. грн. Нехай ВВП у сумі 200 млрд. грн. є точкою нульового заощадження. Припустімо також, що гранична схильність до споживання становить 0,8. На підставі цих припущень заповнимо таблицю 1, вважаючи, що ВВП щороку зростає на 10 млрд. грн.

Таблиця 1 – Визначення рівноважного ВВП

Реальний внутрішній обсяг виробництва (Y), **ВВП=ВД**	Споживання (C)	Заощадження (S)	Інвестиції (I)	Сукупні видатки (AE=C+I)	Зміна у запасах	Тенденція виробництва
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
200	200	0	10	210	-10	Збільшення
210	208	2	10	218	-8	Збільшення
220	216	4	10	226	-6	Збільшення
230	224	6	10	234	-4	Збільшення
240	232	8	10	242	-2	Збільшення
250	240	10	10	250	0	Рівновага
260	248	12	10	258	+2	Зменшення
270	256	14	10	266	+4	Зменшення
280	264	16	10	274	+6	Зменшення

Як свідчать дані таблиці, якщо сукупні витрати та реальний ВВП країни не зрівноважені (п'ять перших та три останніх рядки), виникають незаплановані зміни інвестицій у запаси (стовпчик 6). ***Незаплановані зміни інвестицій у запаси*** визначаємо відніманням від заощаджень запланованих інвестицій. Коли ж сукупні витрати більші, ніж реальний ***ВВП (C +I>Y),*** відбувається вилучення інвестицій із запасів (їхні зміни є від'ємною величиною). Інакше кажучи, коли запаси зменшуються, підприємства у короткостроковому періоді пристосовуються до відсутності рівноваги між сукупними витратами і обсягом виробництва шляхом збільшення виробництва й зайнятості. Коли сукупні витрати менші, ніж реальний ***ВВП (C+I<Y),*** інвестиції у запаси зростають (зміна у запасах є додатною величиною). Підприємства пристосовуються до зростання запасів (нерівноваги між сукупними витрати і обсягом національного виробництва) зменшуючи виробництво й зайнятість.

Тенденції зміни обсягу виробництва й зайнятості відбиває стовпчик 7. Лише тоді, коли сукупні витрати та реальний ВВП рівні між собою ***(C+I=Y),*** незаплановані зміни інвестицій у запаси дорівнюють нулю. Це простежується тоді, коли національна економіка досягає рівноважного ВВП, тобто досягається економічна рівновага.

Рівноважним у нашому прикладі є реальний ВВП у 250 млрд. грн. За даного обсягу ВВП щорічні прирости виробництва й витрат перебувають у рівновазі. Немає ні надвиробництва (коли запаси зростають), ані надлишку сукупних витрат (унаслідок чого запаси скорочуються).

Економічна рівновага досягається тоді, коли сукупні витрати та обсяг національного виробництва рівні між собою.

На основі підходу «витрати – обсяг виробництва» економічну рівновагу можна визначити й за допомогою графічної моделі (рис. 2). Позначимо на осі Х реальний ВВП, а на осі У – споживання та інвестиції. Відповідно до наших табличних даних проведемо лінію сукупних витрат ***(C+I).*** Ця лінія зображається графічно як функція споживання

$$C = A + MPC \cdot Y, \qquad (10.6)$$

яка переміщена угору на величину ***I***.

де С – витрати на споживання;

А – автономні споживчі витрати;

MPC – гранична схильність до споживання;

Y – обсяг національного виробництва;

T – чисті податки.

Лінія сукупних витрат є висхідною, бо вищий рівень доходу зумовлює вищий рівень споживання, а тому й вищий рівень запланованих витрат. Нахил цієї лінії дорівнює граничній схильності до споживання ***(MPC),*** котра, показує, як зростуть заплановані витрати, якщо дохід збільшується на одну грошову одиницю.

Національна економіка перебуватиме у стані рівноваги, коли фактичні витрати дорівнюватимуть запланованим. ВВП дорівнює не лише сумі доходів, а й фактичним витратам на товари і послуги. Тому умову економічної рівноваги можна записати у такому вигляді:

$$\textit{Фактичні витрати} = \textit{Заплановані витрати} \quad (10.7)$$

$$Y = AE \quad (10.8)$$

Лінія під кутом 45° на рис. 1. відображає точки, в яких виконується умова економічної рівноваги. Рівновага досягається в точці **E**, де лінія запланованих витрат перетинає лінію 45°. Цей графік називають **«кейнсіанським хрестом».**

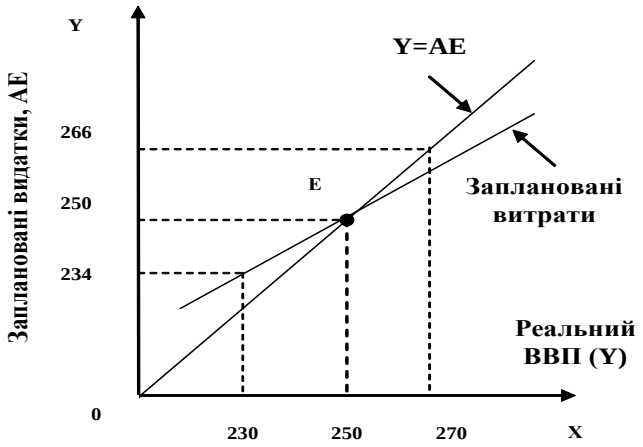

Рис. 1 – Кейнсіанський хрест

Як національна економіка досягає стану рівноваги у короткостроковому періоді? Важливу роль у цьому процесі, як уже зазначалось, відіграють запаси. Припустимо, наприклад, що на рис.2. реальний ВВП перебуває на рівні 270 млрд. грн., який перевищує рівноважний 250 млрд. грн. У цьому разі заплановані витрати у сумі 266 млрд. грн. менші за обсяг виробництва. Що становить 270 млрд. грн., тому фірми продають менше, ніж виробляють. Запаси фірм збільшуються: непродані товари враховуються як запаси. Незапланований приріст запасів спонукає фірми звільняти працівників і скорочувати обсяг випуску, що зменшує ВВП. Процес падіння обсягу виробництва триває доти, доки цей обсяг не знизиться до рівноважного рівня.

Підхід «вилучення-ін'єкції» ґрунтується на зіставлені із потоку «витрати-доходи» та ін‘єкції у цей потік.

Вилучення це будь-яке витрачання доходу не для купівлі вироблених у країні кінцевих товарів і послуг. Вилучення з потоку «витрати-доходи» відбувається через заощадження, податки та імпорт.

Ін'єкція – це будь-яке доповнення до споживчих витрат на купівлю продукції, вироблену всередині країни. Ін'єкціями є інвестиції, державні закупівлі товарів і послуг та експорт.

У підході «витрати – обсяг виробництва» увагу акцентуємо на тому, що безпосереднім визначником рівноважного обсягу виробництва й зайнятості є сукупні витрати. Це – прямий підхід до визначення рівноважного ВВП. На відміну від нього підхід «вилучення – ін'єкції» є непрямим. Проте він має свої переваги: вказує на нерівність сукупних витрат та реального ВВП за всіх обсягів виробництва, крім рівноважного. Нагадуємо, що згідно із нашими припущеннями ми розглядаємо закриту економіку, в якій відсутній державний сектор і є лише один вид ін‘єкцій та один вид вилучень.

Рівноважний обсяг національного виробництва можна визначити й за допомогою графічної моделі на основі підходу «вилучення - ін'єкції». Позначимо на осі Х реальний ВВП, а по осі У – заощадження та інвестиції (рис.2).

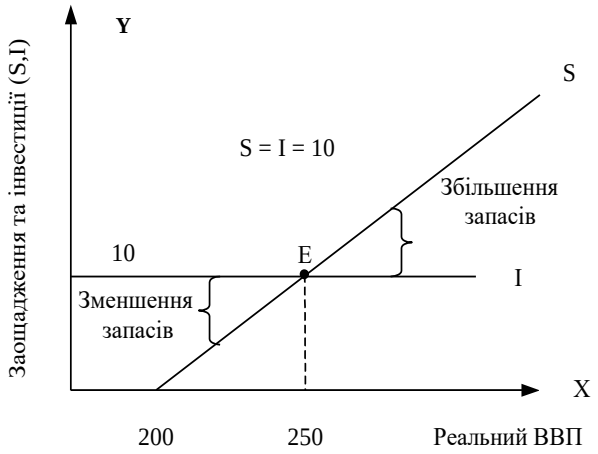

Рис. 2 – Визначення рівноважного ВВП за допомогою методу «вилучення – ін'єкції»

2. Приріст будь-якого компонента автономних витрат викликає дещо більший приріст сукупного доходу ΔY завдяки ефекту мультиплікатора:

$$\Delta A = \Delta(a + I + G + N_X) \tag{10.9}$$

Мультиплікатор автономних витрат – відношення змін рівноважного ВВП до змін будь-якого компонента автономних витрат:

$$m = \frac{\Delta Y}{\Delta A}, \tag{10.10}$$

де m – мультиплікатор автономних витрат;

ΔY - зміна рівноважного ВВП;

ΔA - зміна автономних витрат, що не залежать від динаміки Y.

Мультиплікатор показує, в скільки разів сумарний приріст (скорочення) сукупного доходу перевищує першочерговий приріст (скорочення) автономних витрат. Важливо, що однократна зміна будь-якого компонента автономних витрат породжує багатократну зміну ВВП. Якщо, наприклад, автономне споживання збільшується на будь-яку величину ΔC_A, то це збільшує сукупні витрати і дохід ***Y*** на ту ж величину, що, в свою чергу, викликає другорядний ріст споживання (із-за збільшення доходу), але вже на величину MPC* ΔC_A. Далі сукупні витрати і дохід знову зростають на величину MPC* ΔC_A і так далі за схемою кругообігу «доходи-витрати». Виникає ланцюг:

$$\Delta C_A \uparrow \Rightarrow AD \uparrow \Rightarrow Y \uparrow \Rightarrow C \uparrow \Rightarrow AD \uparrow \Rightarrow Y \uparrow \Rightarrow C \uparrow \Rightarrow AD \uparrow \Rightarrow Y \uparrow \text{ і т.д.}$$

З цієї простої схеми видно, що сукупний дохід Y багатократно реагує на першочерговий імпульс $\Delta C_A \uparrow$, що і відображається у величині мультиплікатора автономних витрат. Це означає, що відносно невеликі зміни у величинах ***C, I, G*** або N_X можуть викликати значні зміни в рівнях зайнятості та випуску. Мультиплікатор, таким чином, є фактором економічної нестабільності, який посилює коливання ділової активності, викликані змінами в автономних витратах. Тому однією з основних завдань бюджетно-податкової політики уряду є створення системи вбудованих стабілізаторів економіки, яка б дозволила послабити ефект мультиплікації шляхом відносного зниження величини граничної схильності до споживання ***(MPC).***

$$\mu = \frac{1}{1 - MPC} \text{ або } \mu = \frac{1}{1 - MPC} \tag{10.11}$$

Ця проблема стає більш складною в умовах стимульованих інвестицій, оскільки в кожному наступному циклі виробництва із сукупного доходу Y, який збільшився, фінансуються не тільки більш високі споживчі, але інвестиційні витрати, що зростають, і виникає ефект супермультиплікатора.

3. ***Рецесійний розрив*** – величина, на яку повинен зрости сукупний попит (сукупні витрати), щоб підвищити рівноважний ВВП до не інфляційного рівня повної зайнятості (див. рис. 3).

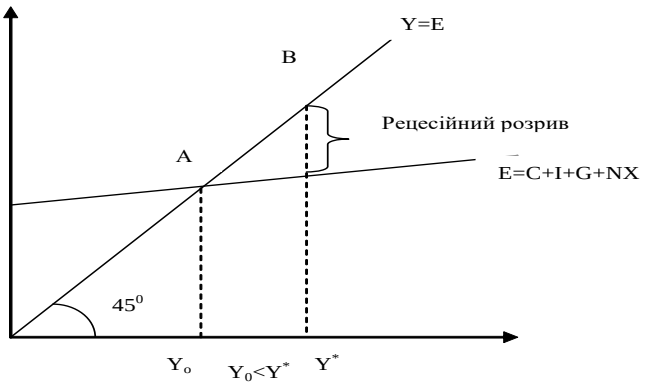

Рис. 3 – Рецесійний розрив

Якщо фактичний рівноважний об'єм випуску Y_0 нижчий потенційного $\boldsymbol{Y^*}$, то це означає, що сукупний попит не ефективний, тобто сукупні витрати недостатні для забезпечення повної зайнятості ресурсів, хоча рівновага ***AD=AS*** досягнута. Недостатність сукупного попиту депресивно діє на економіку.

Щоб подолати рецесійний розрив і забезпечити повну зайнятість ресурсів, необхідно простимулювати сукупний попит і «перемістити» рівновагу з точки ***A*** в точку ***B***.

Інфляційний розрив – величина, на яку повинен скоротитися сукупний попит (сукупні витрати), щоб знизити рівноважний ВНП до інфляційного рівня повної зайнятості (див. рис. 4).

Якщо фактичний рівноважний рівень випуску $\boldsymbol{Y_0}$ більший потенціального $\boldsymbol{Y^*}$, то сукупні витрати збиткові. Збитковість сукупного попиту викликає в економіці інфляційний бум: рівень цін зростає тому, що фірми не можуть розширяти виробництво адекватно зростаючому сукупному попиту, оскільки всі ресурси вже зайняті.

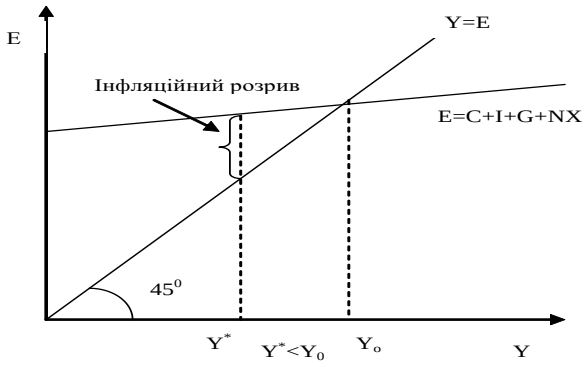

Рис.4 – Інфляційний розрив

Подолання інфляційного розриву припускає утримання сукупного попиту і «переміщення» рівноваги з точки ***A*** в точку ***B*** (повна зайнятість ресурсів). При цьому скорочення рівноважного сукупного доходу ΔY складає:

$$\Delta Y = -\textit{(Величина інфляційного розриву) * (Величина мультиплікатора автономних витрат).} \quad (10.12)$$

Парадокс бережливості – спроба суспільства більше зберігати – обертається таким же чи меншим об'ємом збережень. Якщо приріст збережень не супроводжується приростом інвестицій, то будь-яка спроба домашніх господарств більше зберігати стане рахунковою у зв'язку зі значним зниженням рівноважного ВВП обумовленим ефектом мультиплікації.

Економіка «стартує» в точці ***A.*** В очікуванні спаду домашні господарства прагнуть якнайбільше зберігати: крива збережень переміщається від ***S*** до ***S',*** а інвестиції залишаються на

тому ж рівні ***I.*** В результаті споживчі витрати відносно знижуються, що викликає ефект мультиплікатора і спад сукупного доходу від Y_0 до Y_1. Оскільки сукупний попит ***Y*** знизився, то і збереження в точці ***B*** стануть тими ж, що і в точці ***A*** (див. рис. 5).

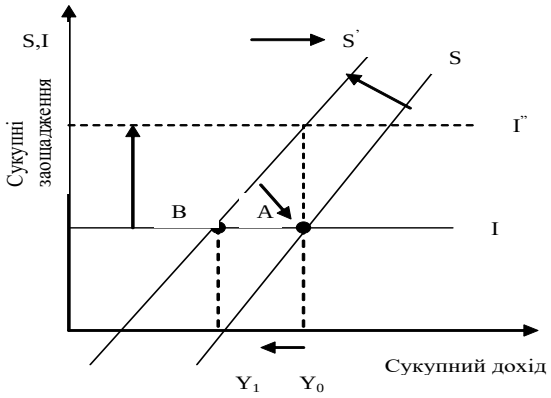

Рис. 5 – Графік заощаджень

Якщо одночасно зі зростанням від ***S*** до ***S'*** зростуть і заплановані інвестиції від ***I*** до ***I'*** , то рівноважний рівень випуску залишається рівним Y_0, і спад виробництва не виникає. Навпаки, в структурі виробництва будуть переважати інвестиційні товари, що створює добрі умови для економічного зростання, але це може відносно обмежити рівень поточного споживання населення. Виникає альтернатива вибору: або економічне зростання в майбутньому при відносному обмеженні поточного споживання, або відмова від обмежень в споживанні ціною погіршення умов довгострокового економічного зростання.

Лекція №2.8
Тема лекції: «Сукупний попит і сукупна пропозиція»

План лекції

1. Сутність сукупного попиту, кривої сукупного попиту і її переміщення
2. Природа сукупної пропозиції, кривої сукупної пропозиції і її переміщення

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Сукупний попит *(AD)* – це величина обсягу продукції, яку готові купити суб'єкти господарювання за кожного можливого рівня цін ***(P).*** Він розглядається як платоспроможний попит на реальний ВВП. Сукупний попит ***(AD)*** можна визначити за формулою розрахунку ВВП методом витрат:

$$AD = C+I+G+NX, \quad (11.1)$$

де С – споживання;
I – інвестиції;
G – державні видатки;
NX – чистий експорт.

Сукупний попит залежить від рівня цін на кінцеві товари та послуги. Між сукупним попитом і рівнянням цін існує обернена залежність, і тому в графічній моделі крива сукупного попиту набирає вигляду від'ємна похилої лінії. (рис. 1, а)

Фактори, що впливають на величину сукупного попиту поділяються на цінові і нецінові.

До цінових факторів належіть: ефект відсоткової ставки, ефект багатства, ефект обмінного курсу, ефект пропозиції грошей.

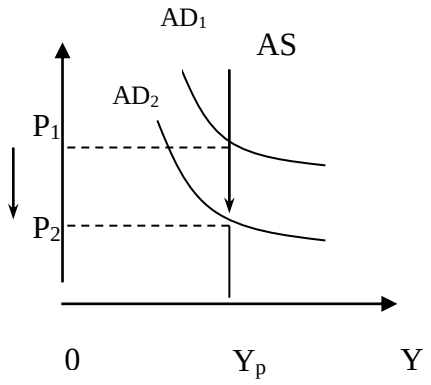

Рис. 1. а) – Графічна модель кривої сукупного попиту

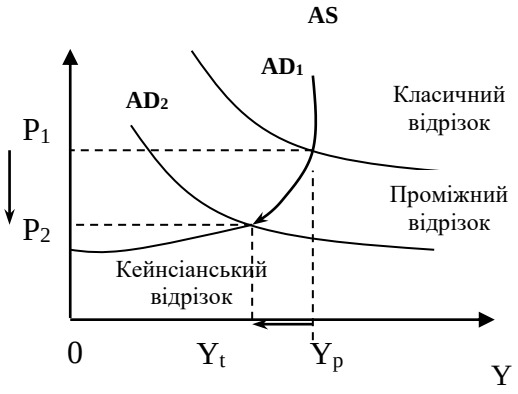

Рис. 1. б) – Графічна модель кривої сукупної пропозиції

До нецінових факторів відносяться: зміни в споживанні, зміни в обсязі інвестицій, зміни рівня державних витрат, зміни в рівні чистого експорту.

2. Сукупна пропозиція (AS) – це обсяг товарів та послуг, які фірми готові виробляти за кожного рівня цін та інших умов. На величину сукупного попиту впливають цінові і нецінові чинники.

Стосовно залежності сукупної пропозиції від ціни в теорії існує два погляди: класичній і кейнсіанській.

В основі класичної моделі лежить положення про абсолютну гнучкість цін і зарплати. Спираючись на нього прихильники, класичної моделі вбачають такий зв'язок між ціною і сукупною пропозицією. Якщо, наприклад, сукупний попит падає порівняно з потенційним ВВП, то, з одного боку, знижуються ціни, з іншого – одночасно падає попит на ринку праці та адекватно зменшується зарплата. Унаслідок цих одночасних змін прибутковість виробництва не змінюється. Тому у підприємств не виникає мотивації до зменшення сукупної пропозиції. Вона залишається на рівні Y_p, але при адекватно нижчій ціні і зарплаті. Звідси висновок – в класичної моделі: сукупна пропозиція не залежить від цін. Тому на графіку крива AS набирає вигляду вертикальної лінії, яка започатковується в точці потенційного ВВП (Y_p).

Проте зауважимо, що така модель суперечить реальній економіці. Практика показує, що фактичний ВВП досить часто і на тривалий період відхиляється від потенційного ВВП. Це означає, що ринок не може швидко відновити сукупну пропозицію на потенційному рівні. Лише в тенденції, у межах довгострокового періоду, динаміка фактичного ВВП не може визначатися динамікою потенційного ВВП. Тому класична модель – це модель сукупної пропозиції для довгострокового періоду.

Зв'язок між ціною і сукупною пропозицією в короткостроковому періоді пояснює

кейнсіанська модель. В її основі – положення про негнучкість зарплати протягом короткострокового періоду. Це пояснюється існуванням колективних угод між профспілками і підприємцями, а також небажанням підприємців зменшувати зарплату, щоб уникнути зниження мотивації до праці та виникнення соціальних конфліктів. Отже, згідно з кейнсіанською моделлю, в короткостроковому періоді гнучкими є лише ціни, а зарплата тимчасово не змінюється.

Якщо, наприклад, сукупний попит падає відносно Y_p, то, за логікою цієї моделі, знижуються лише ціни, а зарплата тимчасово залишається стабільною. За цих умов прибутковість виробництва зменшується, що стимулює підприємців до скорочення сукупної пропозиції. Звідси – висновок моделі: в короткостроковому періоді, протягом якого зарплата не змінюється, сукупна пропозиція перебуває в прямій залежності від товарних цін. Тому на графіку крива AS набирає вигляду додатньої похилої лінії. Це означає, що кейнсіанська модель – це модель сукупної пропозиції для короткострокового періоду.

Лекція №2.9
Тема лекції: «Рівновага сукупного попиту і пропозиції»

План лекції

1. Рівновага сукупного попиту і пропозиції, застосування моделі *AS – AD*
2. Особливості моделі *IS – LM* для закритої економіки

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Перетин кривих AD і AS визначає рівноважний **обсяг випуску та рівень цін** в економіці. При порушенні рівноваги в економіці, близькою до повної зайнятості, наприклад, в результаті зміни сукупного попиту, слідом за безпосередньою реакцією і встановленням короткострокової рівноваги триває рух до стану стійкого довгострокового рівноваги. Цей перехід здійснюється через **коригування цін** (рис. 1).

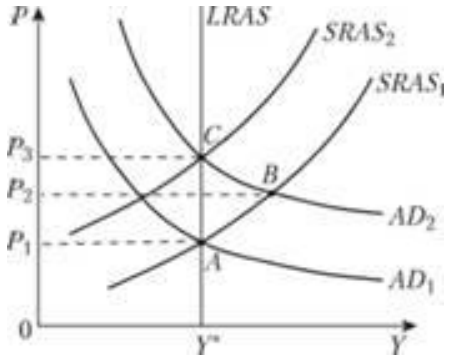

Рис. 1 – Перехід від короткострокового до довгострокового рівноваги в випадку короткострокової кривої сукупної пропозиції з позитивним нахилом

Припустимо, що в результаті зростання грошової маси відбулося збільшення сукупного попиту

(AD -> AD2) та короткострокова рівновага встановилася в точці ***B***, де ***Y > Y*,*** а рівень цін залишився незмінним.

Під впливом високого рівня попиту збільшується обсяг випуску, але деякий час продукція реалізується за старими цінами.

Однак поступово починають зростати витрати: при відсутності достатньої кількості вільних ресурсів і зростання попиту на них збільшується їх ціна, наприклад, зростає заробітна плата. Короткострокова крива сукупної пропозиції піде вгору (з положення ***SRAS*** до ***$SRAS_1$***). Зростання витрат призведе до зростання цін на готову продукцію. Величина попиту в результаті починає знижуватися (рух уздовж кривої ***AD_2*** від точки ***B*** до точки ***C*** означає падіння величини сукупного попиту у зв'язку зі зростанням цін), і економіка повертається до колишнього рівня випуску, але при більш високому рівні ціп. Довгострокова рівновага встановлюється у точці ***C***.

Коректування цін у відповідь на коливання ***AD*** відбувається поступово, тоді як пристосування обсягу випуску і зайнятості до нових умов здійснюється набагато швидше. Емпіричні факти підтверджують, що незалежно від причин, що викликали зміну сукупного попиту і відхилення від вихідного рівноваги в довгостроковому періоді економіка шляхом саморегуляції повертається до рівня потенціалу, заданого наявними кількістю чинників виробництва і технологією.

Аналогічним буде і пояснення переходу від короткострокового до довгострокового рівноваги з використанням більш реалістичною кривої ***SRAS*** з позитивним нахилом. Відмінність полягає лише в тому, що зростання сукупного попиту підвищить рівень цін в економіці, і короткострокова рівновага в точці буде супроводжуватися інфляцією попиту (рівень цін P_1). На цьому тлі в умовах майже повного використання наявних ресурсів ціни на них почнуть зростати, що збільшить витрати і викличе зниження сукупної пропозиції (зсув кривої сукупної пропозиції $SRAS_1$ до $SRAS_2$). Рух уздовж кривої AD_2 від точки ***B*** до точки ***C*** внаслідок зсуву кривої сукупної пропозиції відображає інфляцію витрат - рівень цін зростає до P_3, а рівень випуску повертається до вихідного стану. Повторення спроб монетарного впливу на сукупний попит (при збереженні колишнього обсягу наявних ресурсів і технології) призведе до аналогічного результату і ще більше підніме рівень цін.

В умовах неповної зайнятості факторів виробництва, зростання сукупного попиту може тривалий час стимулювати збільшення сукупної пропозиції, аж до досягнення потенційного рівня випуску. Після цього подальше збільшення сукупного попиту призведе до наслідків, описаний вище.

2. Різкі зміни сукупного попиту і пропозиції – **шоки** – призводять до відхилення обсягів випуску і зайнятості від потенційного рівня. **Шоки** з боку **попиту** можуть виникати, наприклад, внаслідок різкої зміни пропозиції грошей або швидкості їх обігу, різких коливань інвестиційного попиту і т.д. **Шоки пропозиції** можуть бути пов'язані з різкими скачками цін на ресурси (цінові шоки, наприклад нафтовий шок), зі стихійними лихами, що призводять до втрати частини ресурсів в економіці та можливого зменшення її виробничих можливостей, посиленням активності профспілок, зміною в законодавстві і, наприклад, пов'язаних з цим значним зростанням витрат на охорону навколишнього середовища і т.д.

За допомогою моделі ***AD-AS*** можна оцінити вплив шоків на економіку, а також наслідки **стабілізаційної політики** держави, спрямованої на пом'якшення коливань, викликаних шоками, і відновлення рівноважного обсягу випуску і зайнятості на колишньому рівні.

Наприклад, негативний шок пропозиції (зростання цін на нафту) може викликати зростання загального рівня цін (короткострокова крива ***AS*** зсувається вгору від $SRAS_1$ до $SRAS_2$) і падіння обсягу випуску (точка ***B***) (рис. 2). Зауважимо, що поєднання спаду та інфляції в економіці носить назву **стагфляції** (таке явище було типовим для російської економіки в 90-ті рр. минулого століття).

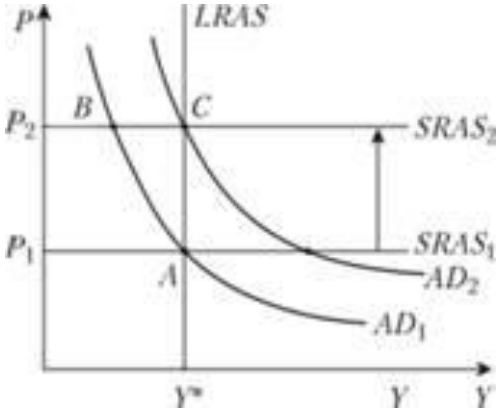

Рис. 2 – Негативний шок пропозиції

Якщо уряд і центральний банк не роблять жодних кроків, то економіка буде пристосовуватися до нової ситуації. При рівні виробництва і зайнятості нижче потенційного (точка ***B***) ціни почнуть поступово знижуватися, а рівень зайнятості і випуску повернеться до

колишнього стану. Це відіб'ється на графіку зворотним рухом вздовж колишньої кривої AD_1 з точки ***B*** в точку ***A.*** Однак такий процес пристосування може виявитися дуже тривалим, а затяжний спад в економіці загрожує соціальними конфліктами. Тому політики намагаються не допускати тривалого перебування економіки в стані рецесії.

Центральний банк може нейтралізувати спад, збільшивши пропозицію грошей (зсув вправо кривої сукупного попиту від AD_1 до AD_2), але наслідком цього стане фіксація цін на більш високому рівні, встановленому в результаті шоку (точка ***C***). Аналогічний результат досягається збільшенням державних витрат. Таким чином, економічна політика держави стикається з певною дилемою: тривалий спад і безробіття або зростання цін при відновленні рівня зайнятості і випуску.

Підкреслимо ще раз, що стабілізаційна політика спрямована насамперед на стабілізацію випуску і зайнятості. Її не слід плутати з фінансовою стабілізацією забезпеченням низьких темпів інфляції, бездефіцитного бюджету і т.д., – яка була основною метою російської економічної політики 90-х рр. минулого століття.

Модель ***IS-LM*** відображає взаємозв'язки на ринках товарів і грошей у національній економіці в короткостроковому періоді (рис. 3). Вона виходить із припущення про незмінний рівень цін. Це означає, що усі змінні в моделі вимірюються у реальних одиницях.

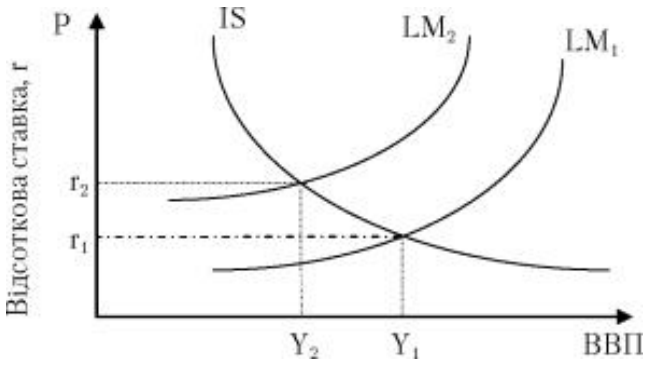

Рис. 3 – Модель IS-LM

Припускають, що національна економіка є закритою. Отже, модель ***IS-LM*** показує рівновагу товарного й грошового ринків і виявляє чинники, що визначають рівень доходу в національній економіці за незмінного рівня цін. Крива ***IS*** відображає залежність між відсотковою ставкою й рівнем доходу в національній економіці за рівноваги на ринку товарів і послуг.

Крива ***LM*** відображає залежність між відсотковою ставкою та рівнем доходу, яка виникає за рівноваги на ринку грошей. Модель ***IS-LM*** дає змогу аналізувати вплив макроекономічної політики на рівноважний рівень доходу в національній економіці у короткостроковому періоді. Ця модель показує, як зміни в екзогенних змінних – державних видатках, пропозиції грошей, податках тощо – визначають ендогенні змінні, передовсім процентну ставку й дохід (обсяг національного виробництва). Модель також дозволяє аналізувати вплив збурень на товарному й грошовому ринках на національну економіку. Ці питання вивчає макроекономіка вищого рівня. Модель ***IS-LM*** пояснює положення й нахил кривої сукупного попиту. Інакше кажучи, вона дає змогу показати, що зі зростанням рівня цін національний дохід зменшується, тобто крива ***AD*** є спадною. Загалом зміни рівня доходу в моделі ***IS-LM,*** що виникають унаслідок коливання цін, означають рух по кривій сукупного попиту. Зміни ж рівня доходу у разі сталого рівня цін означають переміщення самої кривої сукупного попиту. Модель ***IS-LM*** об'єднує елементи «кейнсіанського хреста» і теорії переваги ліквідності. Крива IS показує точки, які задовольняють умови рівноваги на ринку товарів, а крива ***LM*** – точки, які задовольняють умови рівноваги на ринку грошей. Точка перетину кривих ***IS*** та ***LM*** показує процентну ставку і дохід, що забезпечує рівновагу на обох ринках.

Лекція №2.10
Тема лекції: «Економічні коливання. Безробіття»

План лекції

1. Природа економічних коливань
2. Втрати від безробіття та його причини
3. Зайнятість і формування ринку праці в Україні

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Важливою рисою економіки є її нестабільність. Чергування піднесень та спадів в економіці призводить до того, що її розвиток носить не прямолінійно зростаючий, а хвилеподібно зростаючий характер. У макронауці домінує думка, що хвилеподібні коливання в економіці відбуваються не хаотично, а в формі економічних циклів.

В ідеальній економіці реальний ВВП зростав би швидкими, сталими темпами. Рівень цін, який визначається індексом споживчих цін чи дефлятором ВВП, залишався б незмінним або ж зростав досить повільно. В результаті незначними були б інфляція та безробіття.

Проте досвід наочно свідчить про те, що економічні умови ніколи не залишаються сталими. Економічне піднесення прокладає шлях до спаду. У роки спаду ВВП, зайнятість та реальні доходи населення падають, прибуток зменшується, люди втрачають роботу. Невдовзі знову починається пожвавлення, яке може бути настільки сильним, що породить новий бум. Цей етап характеризується достатньою кількістю робочих місць та підвищенням життєвого рівня. Але за піднесенням настає новий спад економіки.

Кожний цикл являє собою певну послідовність, яка складається з альтернативних фаз, які повторюються одна за одною. Це означає, що кожна з його попередніх фаз повинна мати здатність до відтворення наступних. У підсумку економічний цикл набуває здатності до самовідтворення. Крім цього, кожному економічному циклу притаманна регулярність його проходження.

Економіка ніколи не перебуває в стані спокою. Піднесення змінюється спадом (кризою). Обсяги ВВП, зайнятості і виробництва скорочуються. Ціни і прибутки знижуються, безробіття зростає. За спадом виникає депресія. Зрештою досягається певна критична точка, після якої починається пожвавлення. Відновлення при цьому може бути повільним або швидким. У цьому випадку рівень виробництва підвищується, а зайнятість зростає. В міру того як пожвавлення набирає сили, зростають темпи приросту цін. Після досягнення в економіці повної зайнятості, тобто повного використання виробничих ресурсів, економіка переходить до фази піднесення. Нова смуга піднесення може означати тривалий, стійкий рівень пожвавленого попиту, збільшення кількості вільних робочих місць, підвищення життєвого рівня населення або ж швидке роздування цін і зростання спекуляції, за якими настає нова криза.

Причинами циклічності є:

- технічні нововведення (НТР), які впливають на інвестиції та споживчі витрати, а відповідно – на виробництво, зайнятість і рівень цін;
- політичні й випадкові події;
- зміни в кредитно-грошовій політиці;
- нестача національних інвестицій;
- зміни цін на нафту, газ та інші види сировини тощо.

В макроекономіці не існує цілісної теорії економічного циклу, і економісти різних напрямків концентрують свою увагу на різних причинах циклічності. Але більшість із них вважають, що рівень сукупних витрат безпосередньо визначає рівень зайнятості і виробництва.

Піднесення – в економіці спостерігається повна зайнятість, і виробництво працює на повну потужність. Рівень цін має тенденцію до підвищення, а зростання ділової активності припиняється.

Криза – виробництво і зайнятість скорочуються, проте ціни не завжди мають тенденцію до зниження. Вони падають тільки в тому випадку, коли спостерігається депресія (глибокий і тривалий спад).

Депресія – найнижча точка спаду (депресії): виробництво і зайнятість досягають найнижчого рівня.

Пожвавлення – виробництво та зайнятість зростають. Рівень цін не може підвищуватись, аж поки не буде досягнуто повної зайнятості і виробництво не почне працювати на повну потужність.

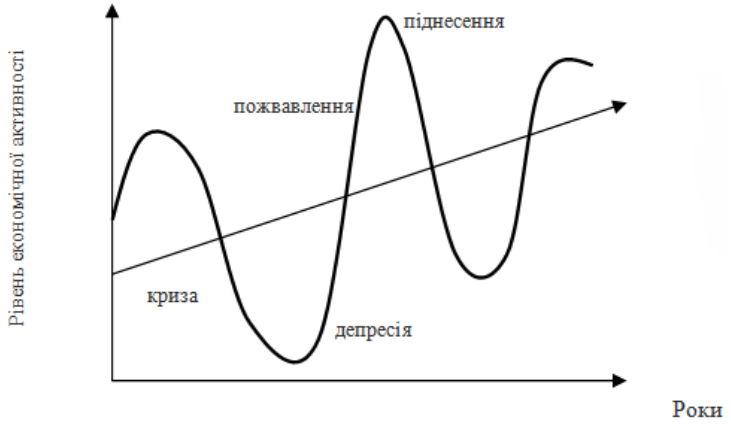

Рис. 1 – Цикли ділової активності.

Криза (спад) – головна, циклоутворююча фаза. Вона завершує один цикл і є початком наступного. Криза розпочинається із труднощів збуту продукції в гуртовій, а потім і у роздрібній торгівлі. Починається затоварювання, підприємства працюють «на склад». Виробництво скорочується, це зменшує сукупний попит на інвестиції, предмети споживання та працю.

Паніка охоплює ринок цінних паперів (фондову біржу), курс акцій швидко падає. Такою є болісна реакція об'єктивного ринкового механізму на порушення рівноваги між попитом і пропозицією, виробництвом і споживанням, тобто порушення народногосподарських (макроекономічних) пропозицій.

Депресія (дно) – фаза циклу, яка проявляється у застої виробництва. На цій фазі відбувається просте відтворення (виробництво не розширюється, але й не звужується). Поступово реалізуються товарні запаси, що виникли під час кризи в умовах різкого скорочення платоспроможного попиту. Рівень безробіття, хоча й залишається високим, але протягом даної фази є стабільним. В умовах скороченого виробництва процента ставка по кредиту падає до свого мінімального значення. Проте сукупний попит поступово зростає і готуються умови для пожвавлення виробничої і комерційної діяльності.

Пожвавлення розпочинається з невеликого зростання обсягу виробництва у відповідь на зростання попиту і з помітного скорочення безробіття. Підприємці, намагаючись відновити прибутковість виробництва, починають замінювати стару техніку на нову, більш прогресивну і ефективну. Це створює умови для наступного зростання попиту - спочатку на засоби праці, а потім і на предмети споживання. Інвестиції у виробництво зростають, збільшується процентна ставка і зменшується безробіття. Нарешті, обсяг виробництва досягає попереднього рівня, зростають ціни, прибуток і заробітна плата. Економіка вступає у фазу піднесення.

Піднесення (пік) – фаза циклу, коли обсяг виробництва перевищує обсяг попереднього циклу і зростає найбільшими темпами.

Таким чином, економічний цикл є болісною реакцією ринку на порушення макроекономічних пропозицій. Тому цикл є об'єктивним механізмом встановлення макроекономічної рівноваги, хоча й пов'язаний із значними втратами.

2. Для вимірювання втрат від циклічного безробіття використовуються **закон Оукена.** Наявність циклічного безробіття означає, що фактичний ВВП є меншим від природного. Закон Оукена можна записати:

$$\frac{ВВП^{*} - ВВП}{ВВП^{*}} = \beta(Б^{'} - Б^{*}) \qquad (13.1)$$

де $ВВП^{*}$ – природний обсяг виробництва;

ВВП' – фактичний обсяг виробництва;

(ВВП* - ВВП') – ВВП-розрив;

Б* – природна норма безробіття;

Б' – фактичний рівень безробіття;

β – коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття (він показує, що на кожен відсоток перевищення безробіттям його природної норми фактичний ВВП є меншим за природний ВВП на β %).

У більшості країн коефіцієнт β коливається в інтервалі від 2 до 2,5%. Це означає, що коли циклічне безробіття у національні економіці становить 1%, то фактичний ВВП на 2-2,5% менший за природний ВВП.

Отже, ВВП-розрив як показник втрат від циклічного безробіття, становить:

$$\text{ВВП} - \text{розрив} = \beta(\text{Б}' - \text{Б}^*)\text{ВВП}^* \tag{13.2}$$

Робоча сила країни становить:

$$\boldsymbol{L = З + Б,} \tag{13.3}$$

де L – робоча сила;

З – зайняті;

Б – безробітні.

Рівень безробіття визначається, як:

$$\text{Б}^* = \frac{s}{s+f}, \tag{13.4}$$

де s – коефіцієнт звільнення працівників;

f – коефіцієнт працевлаштування.

Коефіцієнти звільнення і працевлаштування характеризують рівень природної норми безробіття, але не дають відповіді на запитання, чому існую безробіття.

Причини безробіття:

- пошук робити;
- негнучкість заробітної пдати;
- недостатній сукупний попит;

3. Рівень безробіття визначає зайнятість робочої сили.

Зайнятість – це забезпеченість працездатних робочими місцями, участь населення в діяльності, що приносить заробіток чи прибуток.

Повна зайнятість є важливим фактором рівня життя і соціального захисту населення в трудовій сфері, однак її не можна розуміти як обов'язкову суцільну зайнятість.

Повна зайнятість означає використання всіх придатних для цього трудових ресурсів і характеризується достатністю робочих місць для тих, хто потребує оплачуваної роботи, бажає і здатен працювати.

Водночас, повна зайнятість ще не є свідченням високого рівня організації виробництва, її доцільності і розумності. При цьому необхідно враховувати ступінь раціональності зайнятості.

Раціональність зайнятості визначається такими аспектами:

- суспільне корисний характер трудової діяльності;
- оптимальна структура національної економіки;
- професійно-кваліфікаційна структура робочої сили (структура попиту і пропозиції в різних секторах інтегрованого ринку праці).

Повнота зайнятості та її раціональність в комплексі забезпечують ***ефективність зайнятості,*** яка визначається обсягом і якістю виробленого купного продукту.

Все це зумовлює існування повної і неповної зайнятості. При цьому варто врахувати, що певний рівень безробіття властивий як для неповної, так і для повної зайнятості.

Повна зайнятість характеризується існуванням такого рівня безробіття, коли кількість

безробітних не перевищує кількості вільних робочих місць, що визначається природним безробіттям.

Ефективна зайнятість – зайнятість, що здійснюється відповідно до вимог основного економічного закону, інтенсивного типу відтворення та критеріїв економічної доцільності і соціальної результативності, зорієнтована на скорочення ручної, непрестижної, ручної праці.

Ситуація ринкової повної зайнятості передбачає, що добровільні безробітні можуть одразу зайняти вільні робочі місця, а структурні – після відповідної перепідготовки. Неповна зайнятість виникає разом з появою надлишкового безробіття, коли вільні робочі місця вже не можуть задовольнити всіх бажаючих.

Неповна зайнятість відбиває ситуацію на ринку праці, коли кількість безробітних перевищує кількість робочих місць.

За неповної зайнятості значна частина трудових ресурсів довгий час не знаходить застосування, безробіття стає серйозною економічною проблемою, воно важким тягарем лягає на економіку, зменшуючи реальний продукт нації, темпи його зростання, доходи і добробут людей

Неповна зайнятість є одним із найсерйозніших чинників нестабільності економічного розвитку за ринкових умов.

Важливим завданням економічної теорії є пошук **причин неповної зайнятості** (надмірного зростання безробіття). Теоретики різних спрямувань по-різному пояснюють їх. Згідно з класичною концепцією (А. Маршал, Л. Вальрас) причиною неповної зайнятості є порушення **рівноваги попиту і пропозиції на ринку праці.** Рівновага порушується внаслідок надмірного зростання ціни праці – ставок заробітної плати. Рівноважна заробітна плата забезпечує повну зайнятість з природним безробіттям. Вона дорівнює мінімальній заробітній платі. Якщо ставки заробітної плати перевищують ***ціну рівноваги*** даного ринку праці, виникає неповна зайнятість з надлишком безробіття.

Особливості формування ринку праці в Україні:

- фіксований сегмент національного ринку праці;
- самозайнятість у особистому підсобному господарстві;
- нелегальний сегмент ринку праці;
- приховане безробіття.

Лекція №2.11
Тема лекції: «Інфляція та методи боротьби з нею»

План лекції

1. Сутність, види та соціально-економічні наслідки інфляції
2. Причини інфляції і крива Філіпса
3. Методи боротьби з інфляцією

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Термін інфляція (від лат. Inflation - надування) вперше почав вживатися в Північній Америці в період громадянської війни 1861 – 1865 рр. Різні наукові школи, що аналізували інфляцію своєрідно характеризують її причини і наслідки.

У класичний економічній теорії інфляція трактується як частина теорії грошей. Вона є процесом підвищення загального рівня цін та зниження купівельної спроможності грошей. Дж.М. Кейнс вперше проаналізував інфляцію як елемент макроекономічної теорії.

Монетаризм, змінивший кейнсіанську теорію у 80-х ХХ ст., вже не просто включає проблеми інфляції в макроекономічну теорію, а розглядає її як важливу складову частину останньої. Монетаристи інфляцію розуміють як стійке та безперервне зростання цін, що викликане надмірною масою грошей по відношенню до випуску продукції. Це положення переконує в тому, що причини інфляції – у сфері обігу. А тому допускається обмеження впливу держави в процеси суспільного відтворення.

Інфляція означає зростання загального рівня цін (або, іншими словами, це є падіння купівельної спроможності грошей, підвищення грошової вартості життя).

Від інфляції слід відрізняти інфляційний шок – одноразове підвищення рівня цін, котре може стати імпульсом для прискорення процесу інфляції.

Рівень інфляції (π) показує динаміку зміни цін в економіці. Економісти обчислюють також темп інфляції, який показує, прискорилась чи уповільнилась інфляція за певний період:

$$\text{Темп інфляції} = \frac{\pi_t - \pi_{t-1}}{\pi_{t-1}} 100 \qquad (14.1)$$

де π_t – рівень цін у поточному році;

π_{t-1} – рівень цін у попередньому періоді.

Протилежним до інфляції поняттям є дефляція, яка має місце, коли загальний рівень цін падає і купівельна спроможність грошей підвищується.

Дезінфляція означає вилучення з обігу частини надлишкової грошової маси, випущеної в період інфляції, що супроводжується зниженням темпу зростання цін.

В економічній думці існує багато підходів щодо характеристики інфляції.

Так за формами прояву існує два типи інфляції:

- відкрита;
- прихована.

Відкрита інфляція проявляється у тривалому зростанні рівня цін. Вона розгортається на ринках, де діють вільні ціни. Рівень інфляції при відкритій формі визначається темпом приросту рівня цін.

Прихована інфляція проявляється через посилення товарного дефіциту. Розгортається вона в умовах жорсткого державного контролю за цінами.

За критерієм причинності розрізняють два види інфляції:

- інфляція попиту;
- інфляція пропозиції (витрат).

Інфляцію попиту формують грошові фактори – емісія паперових грошей, швидкість їх обертання, стан фінансово-кредитної системи, відношення національної валюти до інших валют. Інфляція попиту виявляється у перевищенні сукупного попиту над пропозицією і виникнення надлишкової платоспроможності. Якщо зростання сукупного попиту не компенсується підвищенням пропозиції, то це призводить до інфляційного зростання цін, яке супроводжується збільшенням грошової маси. Переповнення каналів обігу грошовою масою знецінює грошову одиницю, що є найхарактернішою ознакою інфляції попиту. Графічне відображення інфляції попиту див. на рис. 1.

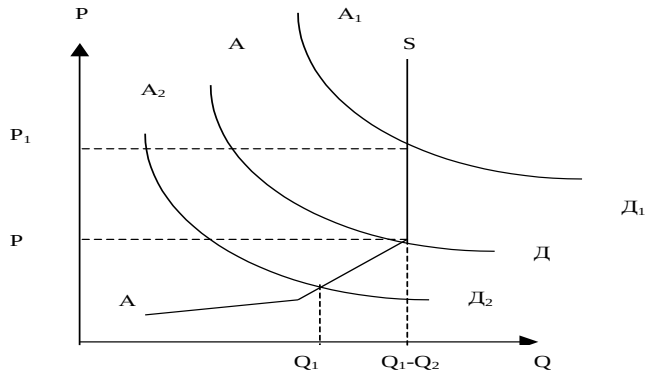

Рис. 1 – Графічне відображення інфляції попиту

Інфляція попиту спостерігається якщо сукупний попит зростає швидше за виробництво товарів, а тому ціни, що намагаються зрівноважити сукупний попит і сукупну пропозицію зростають. Інфляція попиту виникає в умовах повної зайнятості всіх ресурсів.

Основні причини інфляції попиту.

1. Зростання попиту на засоби виробництва в умовах повної зайнятості виробничих потужностей.

2. Зростання доходів населення.

3. Розширення соціальних та військових замовлень.

Інфляція, що виникає через зростання витрат у періоди високого безробіття та неповного використання виробничих ресурсів, визначається інфляцією витрат, або інфляцією пропозиції.

Інфляцію витрат (пропозиції) формують виробничі фактори – монополізація виробництва, брак конкуренції, структурні перекоси в матеріальному виробництві та ціновій політиці, витратний характер економіки. Головним її імпульсом стає збільшення витрат виробництва в результаті підвищення заробітної плати та цін на сировину, матеріали, устаткування тощо. Інфляція витрат завжди загрожує скороченням товарного забезпечення і, зрештою, породжує спад виробництва і скорочення робочих місць.

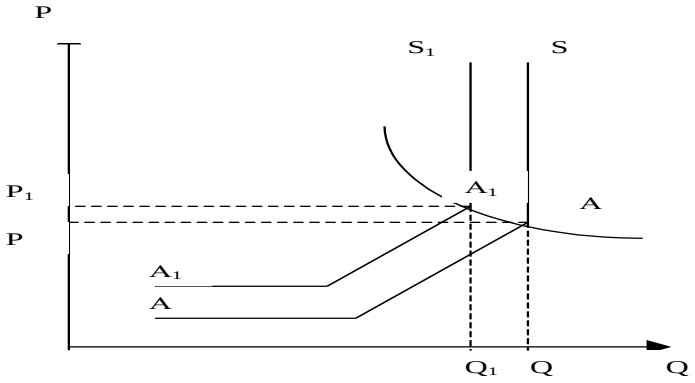

Рис. 2 – Графічне відображення інфляції пропозиції

Поєднання інфляції попиту та інфляції витрат створює так звану інфляційну спіраль.

Також інфляція може бути збалансованою і незбалансованою.

При **збалансованій інфляції** ціни піднімаються відносно помірно і одночасно на більшість товарів та послуг. В цьому випадку по результатах середньорічного росту цін піднімається відсоткова ставка державного банку і таким чином ситуація стає регулярною.

У випадку **незбалансованої інфляції** ціни на різні товари і послуги піднімаються неодночасно і по різному на кожний тип товару.

Існує також очікувана і неочікувана інфляція. Очікувану інфляцію можна спрогнозувати на який-небудь період часу і вона, як правило, є прямим результатом діянь влади.

Існує три категорії інфляції кількісного характеру: помірна, галопуюча, гіперінфляція.

Помірна інфляція характеризується повільним зростанням цін: щорічний рівень інфляції вимірюється однозначним числом. Вона активізує економіку. При зростанні цін населення більше купує, так як далі покупки обійдуться ще дорожче. Це стимулює виробників підвищувати пропозицію, і ринок швидше насичується.

Для перехідної економіки поріг інфляції, що є допустимим, складає 20-30 %, для решти країн – 6-10%.

Галопуюча інфляція – це інфляція, що виражається двозначним чи тризначним числом (від 50 до 300 % за рік).

При **гіперінфляції** – ціни зростають на тисячі і більше відсотків на рік. Населення втрачає заощадження. Зникає стимул вкладати інвестиції у виробництво, оскільки інвестиції дохід дадуть не швидко, а за цей термін втратиться їхня цінність. Це економічний і соціальний хаос.

Соціально-економічними наслідками інфляції є наступні процеси:

1. Зниження реальних доходів населення. Це стосується осіб, які отримують фіксовані номінальні доходи (бюджетники, пенсіонери та інші). При зростанні цін їх реальні доходи падають. Реальні доходи зростають у тих осіб, заробітна плата котрих зростає швидше, ніж рівень інфляції. Перші обкладаються інфляційним податком, другі отримують інфляційну субсидію.

2. Знецінення фінансових активів порівняно з постійним доходом. Їх реальна вартість знижується. Реальні доходи власників таких активів знижується.

3. Порушення нормального розподілу доходів між дебіторами і кредиторами. Від інфляції виграють дебітори, тобто позичальники кредиту, а програють кредитори (ті, хто надають кредит).

4. Зниження мотивації до інвестування довгострокових програм.

5. Прискорення матеріалізації грошей. Підвищуються ціни на товарно-матеріальні ресурси і нерухомість. Через це домашні господарства і підприємства позбавляються від грошей і вкладають їх в запаси товарно-матеріальних цінностей і нерухомість. Гроші стають «гарячими».

6. Зменшення впливу на зайнятість і безробіття.

7. Зниження мотивації до праці.

8. Підрив управлінського механізму економіки.

2. Розрізняють декілька причин інфляції.

По-перше, це диспропорційність, або незбалансованість державних витрат і доходів, що проявляється в дефіциті держбюджету. Якщо цей дефіцит фінансується за рахунок активного використання «друкарського верстату», це призводить до збільшення маси грошей в обігу, а відповідно і до інфляції.

По-друге, інфляційне зростання цін може відбуватись, якщо фінансування інвестицій проводиться за рахунок бюджетного дефіциту.

По-третє, зі зростанням «відкритості» економіки тієї чи іншої країни все більше втягування її в світогосподарські зв'язки збільшує небезпечність «імпортованої» інфляції.

По-четверте, інфляція набуває самопідтримуючий характер в результаті інфляційних очікувань. Багато вчених країн Заходу і нашої країни особливо виділяють цей фактор. Подолання інфляційних очікувань населення і виробників – найважливіше (якщо не головне) завдання антиінфляційної політики.

Взагалі існує дві теоретичні концепції визначення першопричини інфляції: структурна і монетарна.

Структурна концепція: інфляція виникає через наявність структурних «вузьких місць» в економіці: диспропорції суспільного відтворення; дефіцит держбюджету, підвищення попиту тощо.

За концепцією збільшення грошової маси дає можливість інфляції проявитися і стати зростаючим процесом.

Монетаристи розглядають інфляцію як чисто грошовий феномен, обумовлений м'якою грошовою і бюджетною політикою держави (дефіцитне фінансування, надлишкове розширення внутрішнього кредиту, помилкова грошова політика Національного банку відносно емісії грошей, експортно-імпортних операцій тощо).

Вони вважають вузькі місця наслідком спотворених внутрішніх цін і валютних курсів, а це, в свою чергу, викликано інфляційними процесами і спробами уряду стримати підвищення цін.

А. Філліпс, аналізуючи дані англійської статистики за 1861 – 1957 рр., довів, що в короткостроковому періоді високі темпи інфляції мають супроводжуватись низьким рівнем безробіття, і навпаки. Обернену залежність між рівнем інфляції та рівнем безробіття демонструє крива Філіпса (рис. 3).

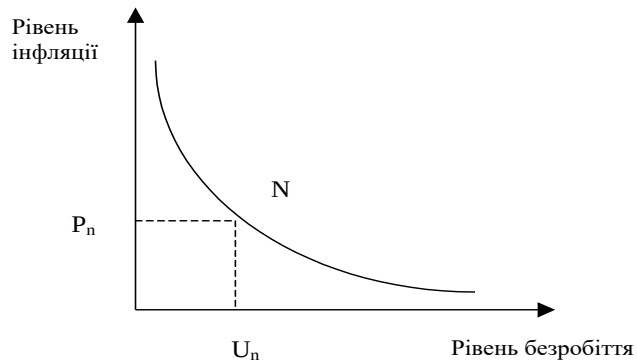

Рис. 3 – Крива Філліпса

(***U_n*** – природний рівень безробіття;

P_n – темп росту цін за природного рівня безробіття).

Лівіше точки ***N*** спостерігається інфляція попиту, яка може виникнути в результаті спроб держави встановити високу зайнятість. Правіше точки ***N*** – падіння цін в період кризи перевиробництва.

$$\pi = \pi^{e} - \beta\left(Б' - Б^{*}\right) + \vartheta, \tag{14.2}$$

де π – темп інфляції;

π' – оцікуваний темп інфляції;

β – параметр визначення наскільки сильно реагує інфляція на динаміку циклічного безробіття (>0);

ϑ – збурення пропозиції;

Б' – рівень безробіття;

Б* – природна норма безробіття.

Отже,

інфляція = очікувана інфляція – β(циклічне безробіття) + збурення пропозиції (14.3)

Слід зазначити, що:

- в короткостроковому періоді (до 2 років) обернений зв'язок між інфляцією та безробіттям має нестійкий характер і порушується зі зміною очікуваної інфляції;
- в довгостроковому періоді альтернативи не існує.

Безробіття залежить від інфляції.

В короткостроковому періоді в економіці виникає інфляційна спіраль «заробітна плата – ціни», за умов якої підвищення заробітної плати породжує підвищення цін, що веде до подальшого зростання цін і ставки заробітної плати.

У короткостроковому періоді економічна політика, спрямована на швидке зниження рівня безробіття, призводитиме до прискорення інфляції. При розробці державної політики необхідно вибрати між:

1. Політикою, спрямованою на економічне пожвавлення, з високими темпами приросту ВВП, що швидко знизить безробіття.
2. Політикою пожвавлення, з повільним приростом ВВП, що дає змогу сповільнити інфляцію, але за рахунок тривалого безробіття.

Цей вибір залежить від очікуваного рівня інфляції: чим більшим буде цей рівень, тим вище розміщуватиметься крива Філліпса. А це значить, що фактичний рівень інфляції буде вищим для будь-якого рівня безробіття.

При стагфляції (одночасному зростанні безробіття та інфляції) дана альтернатива не дотримується.

3. Методи боротьби з інфляцією:

- нуліфікація грошей;
- індексація;
- грошове правило (темп зростання кількості грошей = темпові економічного зростання);
- політика доходів (утримання від підвищення цін);
- дезінфляція (зменшення національного виробництва, зростання безробіття і зменшення інфляції);

Для зниження інфляції на 1% необхідно знизити ВВП на 5%, або збільшити циклічне безробіття на 2,5%.

ЛЕКЦІЯ №2.12
ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА»

План лекції

1. Особливості формування пропозиції грошей
2. Роль центрального банку, знаряддя і завдання монетарної політики
3. Передавальний механізм та ефективність монетарної політики

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Банки – це особливі фінансові інститути, що акумулюють грошові кошти та інші нагромадження (золоті запаси, цінні папери та ін.), надають кредити, здійснюють грошові розрахунки, випуск у обіг грошей та цінних паперів, операції із золотом та інші функції.

Банківська система – сукупність банківських установ, які функціонують на території даної країни. Вона має два рівні: центральний банк (в Україні – Національний банк) і комерційні банки.

Комерційні банки – це депозитні інституції, які приймають вклади від фізичних та юридичних осіб і надають позики.

Система комерційних банків ґрунтується на **частковому резервуванні депозитів,** що дає їй змогу збільшувати пропозицію грошей в національній економіці.

Для аналізу системи часткового резервування, у якій банки створюють гроші, використаємо **балансовий звіт,** або **баланс, комерційного банку.**

Баланс банку – це перелік активів та вимог, які відображають фінансовий стан банку на певний момент часу. Кожен баланс містить два розділи: **активи** (це те, що має економічну вартість) та **вимоги** на ці активи.

Вимоги, показані у балансі, поділяються на дві групи:

- вимоги власників банку щодо його активів – власний капітал;
- вимоги інших осіб - зобов'язання, або пасиви.

Активи = пасиви + вдасний капітал (15.1)

Отже, баланс банку містить **джерела коштів банку** (активи) і **напрямки їх використаня** (активи).

Основними пасивами комерційних банків є **чекові депозити (безстрокові вклади), не операційні вклади, позики та власний капітал.**

Активи – це напрями використання коштів банку (резерви, цінні папери, надання позик та інші активи).

Резерви – це частина депозитів, яку банки зберігають у центральному банку у вигляді обов'язкових резервів.

Балансовий звіт комерційних банків

Активи	Пасиви
Резерви	Поточні рахунки
Кредити	Заощадження та строкові депозити
Інвестиції та цінні папери	Інші пасиви
Інші активи	Власний капітал
Всього активів	Всього пасивів

Спроможність комерційних банків надавати кредити залежить від величини депозитних грошей та пропорцій їх розподілу. Їх величина формується за рахунок власного капіталу та залучених грошей і розподіляється на банківські резерви та кредитні гроші.

Темп збільшення кількості банківських грошей тісно пов'язаний з нормою резервування. Позначимо норму резервування через ***rr***, яка становить 0,2, а початкову суму вкладу в Перший банк – через ***D***. Пропозиція грошей дорівнюватиме:

Сума початкового вкладу + *D*

Позика, надана Першим банком + *(1-rr)*D*

Позика, надана Другим банком + $(1\text{-}rr)^2 * D$

Позика, надана Третім банком + $(1\text{-}rr)^3 * D$

,,,

Пропозиція грошей $= D*[1+(1\text{-}rr)+(1\text{-}rr)^2+(1\text{-}rr)^3+\ldots]$

Вираз у душках є нескінченною геометричною прогрессією, яка становить ***1/rr***. Дану величину називають **простим мультиплікатором банківських грошей**, або **простим депозитним мультиплікатором.**

$$\mu_m = \frac{1}{rr} = \frac{1}{\text{норма резурвкваття}}, \quad (15.2)$$

де μ_m - простий депозитний мультиплікатор.

Якби норма резервування становла 10%, то мультиплікатор банківських грошей становив би 10, тобто кожна гривня нових депозитів створила би дев'ять гривень додаткових депозитів.

Максимальне збільшення грошей на поточних рахунках	=	Надлишкові резерви	*	Депозитний мультиплікатор

Грошовий мультиплікатор:

$$\mu = \frac{\frac{C}{D} + 1}{\frac{C}{D} + \frac{R}{D}}, \quad (15.3)$$

де C – готівка;

D – поточні чекові депозити;

C/D – cr – коефіцієнт депонування;

R – банківські резерви;

R/D – rr – норма резервування.

$$\mu = \frac{cr + 1}{cr + rr} \quad (15.4)$$

2. Центральний банк – центр грошово-крелитної системи національної економіки, головною функцію якого є контроль та регулювання пропозиції грошей в країні.

Основні задачі центрального банку

1. Забезпечення стабільності грошового обігу
2. Здійснення державної політики в області кредитування, грошового обігу, розрахунків і валютних відносин

Основні функції центрального банку держави.

1. Єдиний емісійний центр держави
2. Банк банків, здійснює кредитно-розрахункове обслуговування інших банків та кредитних установ, надає кредити комерційним банкам, здійснює контроль за їх діяльністю.
3. Орган банківського нагляду
4. Банк уряду
5. Провідник офіційної грошово-кредитної політики
6. Керує золотовалютними резервами країни
7. Представляє інтереси держави в міжнародних фінансових організаціях
8. Науково-дослідний, інформаційно-статистичний та консультативний центр держави

Структура балансу центрального банку

Активи	Пасиви
1. Золоті резерви – ЗР	1. Готівкові гроші (банкноти) – ГГ
2. Валютні резерви – ВР	2.Депозити фінансових інститутів - ДФІ
3. Цінні папери – ЦП	3. Депозити уряду – ДУ
4. Позички фінансовим інститутам – ПФІ	4. Інші пасиви – ІП
5.Позички уряду – ПУ	
6. Інші активи – ІА	
Разом активи – РА	Разом пасиви – РП

Основними знаряддями монетарної політики є:
- обмеження обсягі кредитів, що надаються галузям економіки;
- пряме регулювання процентної ставки;
- обмеження кредитів для окремих банків;
- операції на відкритому ринку;
- зміна облікової ставки;
- зміна норми резервування.

Цілями монетарної політики є:
- економічне зростання;
- висів рівень зайнятості;
- стабільний рівень цін;
- стабільність на фінансових ринках;
- стабільність процентних ставок;
- стабільний курс національної валюти.

3. Монетарна політика має досить складний механізм впливу на національну економіку, який називається **передавальним механізмом монетарної політики.**

Основний потік макроекономіки виділяє такі основні ланки передавального механізму монетарної політики у короткостроковому періоді:

1) зміна величини реальної пропозиції грошей $(M/P)^S$ унаслідок проведення центральним банком відповідної монетарної політики;

2) зміна процентних ставок;

3) зміна сукупних видатків, передовсім інвестиційних, у відповідь на зміну процентних ставок;

4) зміна сукупних видатків внаслідок зміни валютного курсу під впливом зміни процентних ставок;

5) зміна сукупних видатків внаслідок ефекту багатства, зумовленого зміною процентних ставок;

6) зміна основних макроекономічних змінних – реального ВВП, рівня зайнятості та рівня цін внаслідок зміни сукупних видатків.

Ефективність монетарної політики залежить від незалежності центрального банку від виконавчої влади, а також від довір'я економічних суб'єктів до його політики і від методів монетарної політики..

Методи монетарної політики:
– політика «дорогих» грошей;
– політика «дешевих» грошей.

Політика «дорогих» грошей – монетарна політика, спрямована ***на підвищення процентної ставки*** з метою ***стримання ділової активності***. Політика «дорогих» грошей проводиться Центральним банком у період буму й спрямована на зниження ділової активності ***з метою боротьби з інфляцією***.

Політика «дешевих» грошей – монетарна політика, спрямована на зниження процентної ставки з метою стимулювання ділової активності. Ця політика полягає у

збільшенні пропозиції грошей. Вона проводиться в період спаду в економіці ***як захід боротьби з безробіттям***.

Лекція №2.13
Тема лекції: «Фіскальна політика»

План лекції

1. Сутність та знаряддя фіскальної політики
2. Механізм дискреційної і недискреційної фіскальної політики
3. Природа дефіциту бюджету і державний борг

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Зміст лекції

1. Фіскальна, або бюджетно-податкова, політика пов'язана з формуванням державного бюджету.

Вона передбачає цілеспрямоване регулювання податків і державних видиків для досягнення певних макроекономічних завдань.

Податки і державна політика – основні знаряддя фіскальної політики.

Державний бюджет – це баланс доходів і видатків держави, який ухвалюється на фінансовий рік.

(Пригадати сутність і складові елементи податкової системи, види податків, складові державних видатків).

Державний бюджет має бути **збалансованим** (витрати = доходам).

Дефіцитий бюджет (витрати > доходів).

Профіцитний бюджет (доходи > витрат).

Способи збалансування державного бюджету:

- підвищення податків;
- додаткова емісія грошей;
- державні позики – випуск державних цінних паперів.

Підвищення податків має свої межі. Чим більше податки, тим менше економічні суб'єкти хочуть їх сплачувати. Цю залежність ілюструє крива Лаффера (рис. 1). Вона відображає, що за податкової ставки 40% люди починають менше працювати в офіційній економіці, державні податкові надходження зменшуватимуться.

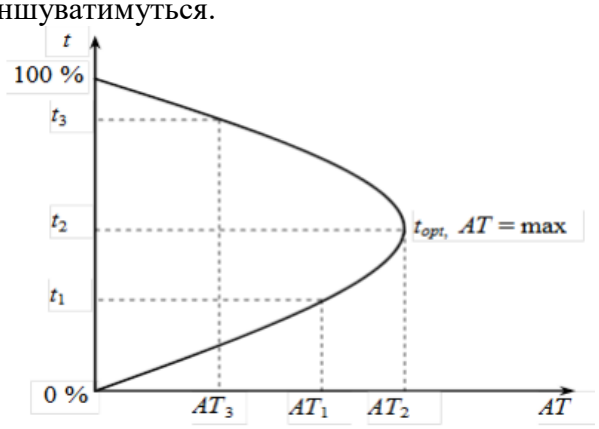

Рис. 1 – Крива Лаффера

Види фіскальної політики:

- **стимулювальна** – підтримка високих темпів економічного зростання та досягнення високого рівня зайнятості;

- **стримувальна** – зниження рівня інфляції через підвищення рівнів податків, скорочення державних видатків чи поєднання цих заходів.

Отже, **фіскальна політика** – це заходи уряду, спрямовані на зниження безробіття чи інфляції та досягнення природного обсягу виробництва через зміну державних видатків, рівня

оподаткування або через одночасне поєднання обох заходів.

2. Дискреційна фіскальна політика – це система хаходів, що передбачає цілеспрямовані зміни в рівні державних видатків і податків для впливу на обсяг національного виробництва і зайнятості, для контролю над інфляцією та сприяння економічному зростанню.

Термін «дискреційна» означає, що зміни в податках і державних видатках залежать від рішень парламенту чи уряду.

Щоб подолати спад, уряд може використати такі заходи:

- знизити податки;
- збільшити сукупні видатки;
- створення нових грошей.

Недискреційна фіскальна політика – автоматичні стабілізатори економіки, при яких податкові надходження змінюються пропорційно до величини ВВП.

Однією з проблем даної політики є **ефект витіснення.** Його механізм дость простий: у період спаду уряд проводить стимулювальну фіскальну політику, збільшуючи свої видатки. Зі збільшенням видатків зростає дефіцит державного бюджету, для покриття якого уряд виходить на грошовий ринок, підвищуючи попит на гроші. Це підвищує процентні ставки, бо зростання попиту на рошізбільшує ціну на них.

Підвищення процентних ставок зменшує видатки приватного сектора – домогосподарств і фірм. Внаслідок зростання процентних ставок витісняються частина приватних інвестицій, а також ті споживчі видатки, що найбільш чутливі до змін процентної ставки.

Як має поєднуватися фіскальна і монетарна політика?

Нехай уряд певної країни проводить стимулювальну фіскальну політику, яка збільшує попит на гроші і підвищує процентні ставки. Ця політика супроводжується припливом іноземного фінансового капіталу і позиціонуванням національної валюти. В результаті чистий експорт країни зменшується і стимулювальні впливи фіскальної політики частково буде нейтралізовано. Навпаки, стимулювальна фіскальна політика країни знижує внутрішні процентні ставки, її валюта знецінюється, а чистий експорт збільшується. Зростання чистого експорту частково нейтралізуватиме дію стримувальної фіскальної політики. Таким чином, відкритість економіки впливає на результативність фіскальної політики, що ускладнює досягнення оптимальної взаємодії монетарних і фіскальних інструментів стабілізаційної політики.

На відміну від стимулювальної фіскальної політики, яка зменшує чистий експорт, що послабляє її впливи на національну економіку, стимулювальна монетарна політика збільшує чистий експорт, що підсилює внутрішню монетарну політику країни. Стримувальна фіскальна політика збільшує чистий експорт, що послаблює її обмежувальні впливи на національну економіку. І навпаки, стримувальна монетарна політика підвищує процентні ставки і курс національної валюти. Це зменшує чистий експорт і сукупний попит, що підсилює обмежувальні впливи внутрішньої монетарної політики на національн економіку.

Проведення стимулювальної монетарної політики знижуватиме міжнародну вартість її валюти, що збільшуватиме експорт і зменшуватиме імпорт. Отже, стимулювальна монетарна політика, яка спрямована на підвищення темпів економічного зростання і зменшення безробіття, водночас зменшуватиме дефіцит торговельного балансу і підвищуватиме стан платіжного балансу країни.

3. Фінансування дефіциту державного бюджету за допомогою запозичень веде до виникнення державного боргу.

Державний борг – це загальна сума нагромадженої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, яка дорівнює сумі всіх дефіцитів за вирахуванням надлишків бюджету.

Види державного боргу:

- **внутрішній** – заборгованість держави домогосподарствам і фірмам даної країни;
- **зовнішній** – заборгованість держави іноземним громадянам, фірмам, урядам та міжнародним фінансовим організаціям.

Фактичний дефіцит – це різниця між державними надходженнями і видатками.

Дефіцит бюджету = (держ.закупівлі+трансфери+виплати боргу)-податкові надходження (16.1)

Зростання державного боргу:

- зменшує виробничі потужності, які використовуватимуть майбутні покоління, а отже вони матимуть нижчий рівень доходу;
- витісняє інвестиції з приватного сектору.

Методи погашення боргу:

- зміна графіка погашення боргу;
- реструктуризація боргу;
- погашення боргу;
- конверсія боргу.

РОЗДІЛ 3. «ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

ЛЕКЦІЯ №3.1
ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «МЖНАРОДНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ»

План лекції

1. Природа міжнародного поділу праці

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Міжнародний поділ праці – це спеціалізація окремих країн на виготовленні тих чи інших видів продукції з метою взаємного обміну ними.

Чинниками МПП є:

- нерівномірне розміщення природних багатств на земній кулі;
- географічне розташування країни;
- наявність трудових ресурсів;
- історичні традиції виробництва;
- науково-технологічні досягнення країни.

Участь країни у МПП, передовсім у світовій торгівлі, оцінюють за такими показниками:

- **експортна (імпортна) квота** – відношення експорту (імпорту) країни до ВВП, що характеризує рівень відкритості економіки;
- **обсяг експорту (імпорту) країни на душу населення;**
- **експортний потенціал країни** – обсяг виробленої продукції, який країна може продати на світовому ринку без будь-якої шкоди для економіки;
- **співвідношення частки країни у світовому виробництві певного продукту з її часткою у світовій торгівлі ним;**
- **структура експорту;**
- **структура імпорту;**
- **обсяг зовнішнього боргу країни та його співвідношення з ВВП та експортом даної країни.**

Лекція №3.2
Тема лекції: «Зовнішньоторгівельна політика»

План лекції

1. Теорії міжнародного циклу
2. Зовнішньоторгівельна поліка

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9.

Зміст лекції

1. Основи теорії міжнародної переваги були визначені А. Смітом і Д. Рікардо. Перший розвинув концепцію абсолютної, а другий – відносної переваги.

Концепція абсолютної переваги. А. Сміт, прагнучі визначити вигоди від міжнародних відносин для всіх націй писав: «Якщо будь-яка держава зможе постачати нам будь-який товар дешевше, ніж ми самі спроможні його виготовити, значно краще купувати його в неї за певну частину продукту нашої промисловості, у виробництві якого ми маємо деяку перевагу». Так виникла теорія абсолютної перваги як основної міжнародної спеціалізації країни.

Отже, абсолютна перевага країни у виробництві певного продукту означає, що ця країна здатна виробляти більшу кількість одиниць цього продукту з певного обсягу ресурсів за наявного рівня технології порівняно з конкурентами.

Концепція відносної переваги. Країна має порівняльну перевагу у виробництві продукту, якщо вона виробляє його з нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торгівельний партнер.

2. Зовнішньоекономічна діяльність є однією із складових загальної економічної діяльності кожної країни. В національних законодавчих документах країна виділяє свої особисті аспекти і напрямки. В цілому **зовнішньоекономічна діяльність** – це сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних функцій суб'єктів господарювання, що пов'язані з виходом економіки на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях.

Основними мотивами розвитку ЗЕД на рівні підприємства можуть бути:

1. Розширення ринку збуту своєї продукції за національні межі з метою максимізації прибутку.

2. Закупівля необхідної сировини, комплектуючих виробів, нових технологій і обладнання.

3. Залучення інжинірингових та інших послуг для потреб виробництва, з урахуванням їх унікальності, більш вищої якості та низьких цін в порівнянні з внутрішнім ринком.

4. Залучення іноземних інвестицій з метою модернізації виробництва, зміцнення експортного потенціалу і конкурентних позицій на світових товарних ринках.

5. Участь в міжнародному поділі праці, спеціалізації і кооперуванні виробництва з метою успішного розвитку своєї економіки.

Варто підкреслити, що роль ЗЕД як зовнішнього фактора економічного росту в сучасних умовах постійно зростає. Посилюється її вплив на соціально-економічний розвиток не тільки країни, але й кожного господарюючого суб'єкта.

ЗЕД – поняття багатогранне. Воно включає наступні види діяльності: зовнішню торгівлю, міжнародне виробниче кооперування, міжнародне науково-технічне співробітництво, міжнародне інвестиційне співробітництво, валютно-фінансові і кредитні операції.

Кожен видів ЗЕД здійснюється в певних формах. Наприклад, формами зовнішньої торгівлі є експорт, імпорт, реекспорт, реімпорт. Формами виробничої кооперації – спільне виробництво на основі спеціалізації, спільні підприємства двох чи більше іноземних партнерів, підрядна кооперація та ін.

Матеріальна основа ЗЕД – зовнішньоекономічний комплекс країни (регіону). Він є сукупністю галузей, підгалузей, об'єднань, підприємств і організацій, що виробляють продукцію на експорт чи використовують імпортну продукцію та здійснюють інші види і форми ЗЕД.

Важливим завданням в розвитку зовнішньоекономічного комплексу країни є об'єднання виробничих і зовнішньоекономічних видів діяльності в єдину органічну, успішно функціонуючу

систему. Умовами успішного розвитку зовнішньоекономічного комплексу сьогодні є:

1. Зміцнення і нарощення експортного потенціалу;
2. Активна участь в різних формах міжнародного спільного підприємництва;
3. Підвищення конкурентноздатності підприємств і виробничо-господарського комплексу;
4. Розширення самостійної діяльності підприємств, фірм регіонів країни в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Лекція №3.3
Тема лекції: «Відкрита економіка»

План лекції

1. Міжнародні потоки товарів і капіталів, сутність і призначення макроекономічної політики у відкритій економіці
2. Механізм формування платіжного балансу
3. Особливості міжнародних систем валютних курсів

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Зміст лекції

1. Основну тотожність національних рахунків можна записати так:

$$X = Y - (C + I + G), \quad (19.1)$$

де X – чистий експорт, який дорівнює різниці між експортом та імпортом;

Y – обсяг національного продукту;

C – видатки домогосподарств на споживання;

I – інвестиційні видатки фірм;

G – державні видатки на товари і послуги.

(C + I + G) – внутрішні видатки.

Дана тотожність показує, як пов'язані між собою обсяг національного продукту, внутрішні видатки та чистий експорт.

Віднімемо від обох частин основної тотожності національних рахунків C і G а отримаємо:

$$Y - C - G = I + X, \quad (19.2)$$

де Y – C – G – внутрішні заощадження S.

Отже,

$$S = I + X \quad (19.3)$$

$$X = S - I \quad (19.4)$$

Якщо чисті іноземні інвестиції $(S - I)$ та баланс товарів і послуг (X) є додатніми величинами, то країна є чистим кредитором на світових фінансових ринках. Вона більше експортує товарів і послуг, ніж імпортує.

Якщо чисті іноземні інвестиції та баланс товарів і послуг є від'ємними величинами, то країна є чистим позичальником. Вона імпортує більше товарів і послуг, ніж експортує.

2. Платіжний баланс – це систематизований запис усіх міжнародних операцій резидентів країни з нерезидентами за певний проміжок часу, – як правило, за рік.

Платіжний баланс складається в національній валюті або в іноземній, наприклад у доларах США. Спрощений варіант платіжного балансу наведено в таблиці . Він містить стандартні компоненти, які передбачає методика його обчислення, що рекомендована МВФ.

Платіжний баланс, включає реальні і фінансові потоки. Рух товарів, послуг, матеріальних або інших не фінансових активів називають **реальними потоками.** Реальні потоки у грошовому виразі відображають на поточному рахунку. Рух вимог та зобов’язань, що виникають у зв’язку з рухом реальних потоків, називають **фінансовими потоками** і відображають на рахунку капіталу та фінансів.

Платіжний баланс складається з дебету і кредиту.

При складанні платіжного балансу використовують метод подвійного бухгалтерського

запису. Суть цього методу полягає в тому, що кожна операція має два записи. Один з них реєструється як кредит із додатнім знаком, – інший – як дебет із від'ємним знаком. Тому платіжний баланс – сума дебету і кредиту – дорівнює нулю. Більшість записів у платіжному балансі відображає зовнішньоекономічні операції, в яких одні економічні цінності обмінюються на інші. Тому в рахунках платіжного балансу роблять подвійний запас.

Розглянемо структуру платіжного балансу.

Залежно від характеру операцій платіжні баланси складаються з двох основних розділів:

1 «Платіжний баланс по поточних операціях», або «Поточний платіжний баланс»;

2 «Баланс руху капіталів (короткострокові та довгострокові операції) та кредитів».

Кожен з цих двох розділів, своєю чергою, поділяється на підрозділи.

Розглянемо розділ «Поточний платіжний баланс» або «Рахунок поточних операцій». Його підрозділи, або статті, узагальнюють данні про зовнішньоекономічні операції, які здійснювалися на умовах, прийнятих у міжнародній практиці угод без відстрочування платежів, що не передбачають надання або залучення коштів у іноземній валюті у кредитній формі. Він містить насамперед дані про експорт та імпорт товарів та послуг, про вантажні та пасажирські міжнародні перевезення, іноземний туризм та платежі за кордон, надходження коштів з інших країн без товарного забезпечення (заробітна плата, відсотки, дивіденди).

Розглянемо розділ «Баланс руху капіталів та кредитів», або «Рахунок по зовнішньоторгових угодах з активами та пасивами». Статті цього розділу платіжного балансу відображають зміни вартості фінансових активів та зобов'язань країни внаслідок зовнішньоекономічних операцій, які передбачають перехід права власності.

Рахунок капіталу поділяється на дві основні частини:

2.1. Рахунок руху довгострокового капіталу або прямі інвестиції та інші довгострокові капітальні вкладення.

2.2. Рахунок руху короткострокового капіталу або інші короткострокові капіталовкладення.

Після балансу руху капіталів та кредитів йде стаття «Помилки та упущення», яка необхідна для вирівнювання дебету та кредиту. У статистичному обліку платіжного балансу відомості про експорт можуть надходити із митних записів, а сама оплата може здійснюватися з іншого джерела.

Після цього рахунка йдуть статті, які відображають державне фінансування у платіжному балансі:

- стаття «Пункти, що дублюються», яка стосується певних змін державних резервів, містить інформацію щодо переоцінки золотовалютних резервів, розподіл та використання СПЗ, рух золотовалютного резерву;

- стаття «Виняткове фінансування», яка відображає надзвичайні джерела покриття сальдо;

- стаття «Зобов'язання, які є резервами іноземних держав» відображає претензії іноземних державних організацій до активів даної держави;

- стаття «Загальна зміна резервів» показує зміни у резервних запасах країни, причому не у резервах як таких, а лише зміни їх вартості або обсягу.

Нижче наводиться схема платіжного балансу що розроблена МВФ і у загальних рисах повторює систему побудови статей платіжних балансів провідних країн з деякими змінами.

Класифікація статей платіжного балансу за методикою МВФ:

А. Поточні операції

Товари

Послуги

Доходи від інвестицій

Інші послуги та доходи

Приватні односторонні перекази

Державні односторонні перекази

Разом А: БАЛАНС ПОТОЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

В. Прямі інвестиції та інший довгостроковий капітал

Прямі інвестиції

Портфельні інвестиції

Інший довгостроковий капітал
Разом A+B: БАЗИСНИЙ БАЛАНС
C. Інший короткостроковий капітал
D. Помилки та упущення
Разом: *A+B+C+ A*+D
E. Балансувальні статті
Переоцінка золотовалютних резервів, розподіл та використання СПЗ
Рух золотовалютних резервів
Надзвичайні джерела покриття сальдо
Зобов'язання, які утворюють валютні резерви іноземних офіційних органів
Разом: *A+B+C+A*+D+E (відповідає концепції офіційних розрахунків у США)
F. Підсумкова зміна резервів.
Золото
СПЗ
Резервна позиція у МВФ
Іноземна валюта
Інші вимоги
Кредити МВФ

3. Для повного уявлення сутності платіжного балансу потрібно звернути увагу на таку категорію як валютний курс.

Валютний курс – це ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн.

Система валютних курсів (два варіанти):

1. Система фіксованих валютних курсів, яка припускає втручання держави в їх зміни.
2. Система гнучких (плаваючих) валютних курсів. При якій курс обміну національної валюти визначається співвідношенням попиту і пропозиції на неї.

Валютна політика – це політика валютного курсу.

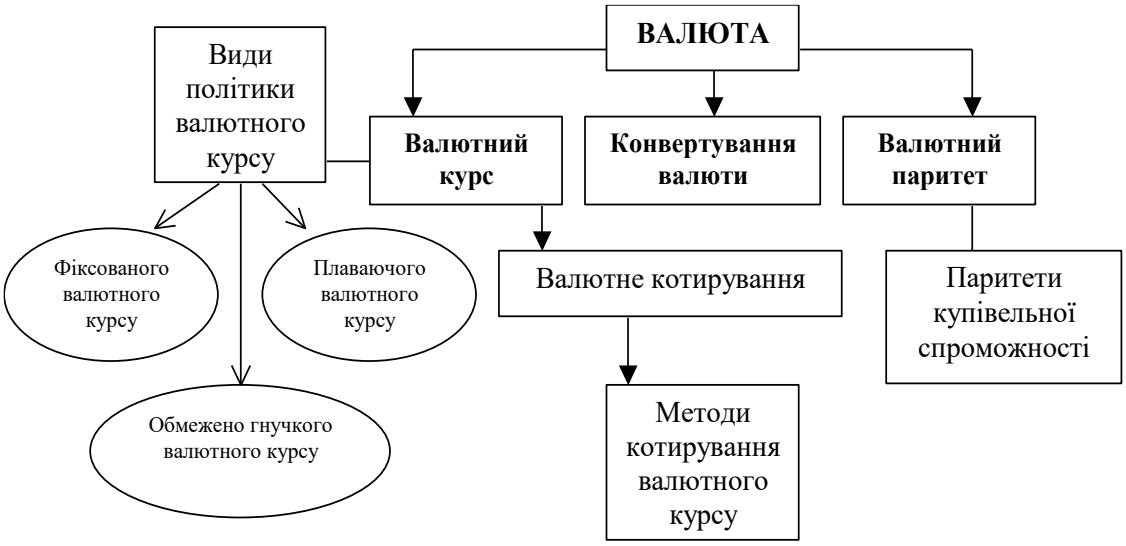

Рис. 1 – Система валютного курсу

Розрахункові різновиди валютного курсу:

1. Номінальний двосторонній валютний курс – відносна ціна двох валют (ціна одиниці національної валюти, виражена в одиницях іноземної валюти).

2. Реальний валютний курс – це номінальний валютний курс, помножений на співвідношення внутрішніх цін до цін країни, до валюти якої котирується національна валюта.

Валютне котирування – фіксування курсу національної грошової одиниці стосовно іноземних грошових одиниць.

Методи (оцінки) котирування валютного курсу:

1. Прямий.
2. Зворотній (непрямий).
3. Крос-котирування – співвідношення між двома валютами, що розраховується опосередковано за допомогою валюти третьої країни.

Види політики валютного курсу:

Фіксована (за золотого стандарту) – уряд встановлює постійні фіксовані пропорції обміну національної валюти на іноземну і навпаки. Уряд бере на себе відповідальність за підтримання валютного курсу.

Обмежено-гнучка (Бретон-Вудська система) – офіційно встановлене співвідношення між національною валютою, що допускає невеликі коливання валютного курсу відповідно до встановлених правил.

Політика плаваючого валютного курсу (наш час) – курс вільно змінюється під впливом попиту і пропозиції, на які держава може за певних умов впливати шляхом валютних інтервенцій.

Валютний паритет – законодавчо встановлене співвідношення між двома валютами, яке є основою валютного курсу.

Паритет купівельної спроможності – співвідношення купівельної спроможності двох чи більше валют відносно певного набору («кошика») товарів і послуг.

Конвертованість валюти – спроможність національної грошової одиниці вільно використовуватися в міжнародному платіжному обігу для здійснення міжнародних розрахунків.

Повна конвертованість – відсутність будь-яких валютних обмежень для фізичних і юридичних осіб (вітчизняних і іноземних) і вільне використання валюти в усіх видах міжнародних розрахунків.

Обмежена конвертованість:

Зовнішня – вільне використання валюти лише іноземними фізичними і юридичними особами тільки в поточних або зовнішньоторговельних розрахунках.

Внутрішня – вільна купівля-продаж валюти для фізичних і юридичних осіб даної країни.

Рекомендовані навчально-методичні матеріали

1. Андрусь О.І. Мікро- та макроекономіка: [Електронний ресурс]: навчальний посібник для студентів освітнього ступеня – бакалавр, галузей знань – 07 Управління та адміністрування, 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальностей 075 Маркетинг, 281 Публічне управління та адміністрування, освітні програми – Промисловий маркетинг, Адміністративний менеджмент, Електронне урядування. – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. – 325 с.
2. Задоя А.О., Петруня Ю.Є. Макроекономіка: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2022. – 256 с.
3. Макаренко М.І., Семененко Т.О., Петрушенко Ю.М. Макроекономіка: підручник. – 2-ге вид., переробл. – Суми: Сумський державний університет, 2021. 307 с.
4. Макроекономіка і основи глобалізації: навчальний посібник / за ред. Н.Б. Решетняк, С.О. Климової. – Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2024. – 336 с.
5. Радіонова І.Ф., Котенок Д.М. Макроекономіка: навч. посібник [Електронний ресурс]. – Київ: КНЕУ, 2025. – 335 [1] с.
6. Тульчинська С.О., Покровська Н.М. Макроекономіка: Практикум [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спец. за спеціальностями 051 «Економіка», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг». – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. – 154 с.
7. Фісуненко Н.О., Альошина Т.В., Сидоров О.А., М'ячин В.Г. Макроекономіка: навч. посіб. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. – 148 с.
8. Смирнова Н.В. Макроекономічний аспект нерівномірності економічного зростання. *Економічний простір: Збірник наукових праць.* 2024. №189. С. 41-44. (0,4 д.а.) – Index Copernicus, Google Scholar URL: https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1379/1329
9. Смирнова Н.В. Політика протенкціонізму як засіб захисту національного ринку. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку:* матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції. (Переяслав, 17 жовтня 2025 р.). Переяслав, 2025. С. 10-13. (0,2 д.а)